

(Reklamcılık: 3677 — 81)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EKİM 1962

İÇİNDEKİLER :

Türk Halk Oyunlarının Müzik Yapısı	Prof. Dr. Bülent TARCAN
Bilnecenin Yapısı	İsmet Zeki EYÜBOĞLU
Seferihisar Orta Oyunları (IX)	M. Necati ÖZSU
Sarıgöl Folkloru: Mehmet Bölükbaşı ve Ali Arab	Osman SAYGI
Gilgames Destanı ve Asur Masalları	M. Tahir ALANGU
Tulum Çalgısı	Prof. Mahmut R. GAZİMİHÂL
Safranbolu ve Kastamonu Efsaneleri (VI)	Sadi Y. ATAMAN
Evlenemiyen Kazaklar Rusya'ya Göç Etti	Bora HİNÇER
Ercişli Emrah Üzerine	Nejat BİRDOĞAN
Kitaplar: "Türk Halk Musikisi Usulleri"	Safa TANGÖR
Âşık Kurbi	Mehmet Halit BAYRI
İki Konya Masalı Üç Kazanım var. Doğmadık Balıklar	Selçuk ES
Çukurovadan Türküler	İbrahim Zeki BURDURLU
Serik — Zaimler Köyünde Çapacılık	Yaşar GEZER
Göle Mânileri	Gündüz ARTAN

BİZE GELEN KİTAPLAR — CİLTLERİMİZ

SAYI: 159

KURUŞ: 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

12 3 Mart 1966

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

KURULUŞU : AGUSTOS 1949

AYDA BIR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

NO. 159

EKİM 1962

YIL: 14 — CİLT: 7

TÜRK HALK OYUNLARININ MÜZİK YAPISI

Yazan: Prof. Dr. Bülent TARCAN

Türk yurdunun en büyük parçası olan küçük Asya, tarihin en eski günlerinden şimdiki kadar irili ufaklı pek çok medeniyeti sineinde beslemiştir. Bir kısmı devamlı, bir çoğu da az süren bu medeniyetlerin çeşitli ve zıt tesirlerine rağmen, bugünkü Halk müziğinde bariz bir tecanüs — homo génété göze çarpmaktadır. Belki de bu topraklardan gelip geçenlerden ziyade buraya intibak eden ulusların devamlı tesirinin bunda bir değeri olabilir.

Bu küçük yazıda Türk Halk oyunlarının müzik yapısına ancak kısacık göz gezdirilecektir. Etraflı ve teferruath bilgi edinmek isteyenlere Gazimihâl Ragıp, Yönetken Halil Bedi ve Saygun Adnan'ın sayısı pek çok olan etüd ve yazılarına baş vurmaları ve İstanbul Konservatuarının 1925 — 30 seneleri arasında Türk Halk musikisi ismiyle yayınladığı 14 defterlik koleksiyona bakmalarını tavsiye ederim.

Seçil:

Türk Halk dansları başlı başına müzik yapısı yönünden bağımsız bir bünye gösterdiği için (Türk sanat musikisi) denilen müzikten ayrı olarak etüd edilmelidir. Zira bunun içinde dans karakterini taşıyan (Köçek, çe) ler halkın sadece büyük şehirlerde oturan varlıklı ve sanatsever bir kısmına inebilmiş olup folklor ile ilgisi (şayet varsa) çok

tali'dir. Yurdumuzun Rumeli parçasındaki folklor ise Anadolu'ya göre önemsiz olduğundan biz Türk halk dansları demekle sadece Küçük Asya üzerinde oynananları gözden geçirmekle yetinmek istiyoruz. Bu folklorun şarkı ve dansları melodik karakteri, modları, ritim ve enstrümantasyonu bakımından aynı olduğundan biz burada dansların müzikal bünyesini incelemekle aynı zamanda Türk Halk müziğinin özelliklerinden bahsetmiş olacağız.

Karakter :

Halk şarkılarına ait melodi çizgileri esas olarak inici — (descendant) tipindedir. Yani melodi, hangi (Echelle) de ise çok kerre bunun yüksek hattâ tepe notundan başlayıp sonunda karar sesi olan not'a iner. Melodinin başladığı nota, geliş güzel olmayıp karar not'unun oktav, hattâ onlu'suna kadar varabilir. Fakat uzun süreli bazı melodilerde şarkı karar sesinden de başlayabilmektedir.

Mod'lar :

Türk Halk musikinin bünyesi modaldir. Fakat mod'larının iskeleti pentatoniktir. Saf pentatonik melodiler'den ben tek misâl bilmiyorum. Bu da Bartok tarafından neşredilen bir türküdür. Ancak hangi tip mod kullanılırsa kullanılsın aslında pentatonik bir dizinin oynak (mobile) seslerin araya sıkıştırıldığı diziler olduğu bellidir ve ilk bakışta hekim

Sana
çocuklarınızın
gelişmesini
sağlar!

Çocukların, büyüme çağında, çabuk yorulduklarını ve zayıf düştüklerini sık sık unutturuz.

Besleyici kıymeti yüksek, A ve D vitaminleri bol olan SANA ile çocuklar daima kilodan ve boydan kazanırlar.

Sabah, akşam onlara bol SANA sürülmüş ekmeğe yediriniz. Çocuklar SANA'da çok sevdiği nefis tad ve tazeliği daima bulurlar.

*Çocuklarınıza bol Sana:
ucuzdur,
gelişmeleri için elzemdir.*

zatonik veya heptatonik bir sıra teşkil etmeleri mensedeki pentatonizmi reddettirmez. Burada kaynak olan inici pentatonik Eşel (la — sol — mi — re — do — la) dir. Böyle bir eşeli zenginleştirmek için meselâ sol notasına süs olarak bir fa, veya sol'dan mi ye geçit notu olarak fa eklenir. Böylece esas dizinin alt veya üst Triakordları zenginleştirilme suretiyle yeni şekiller elde edilir. Bu tip mod'lar hayli eskidir. Sonradan esas dizinin sonu (re — do — si — la) firijyen tipi bir tetrakord halini almıştır. Türk Halk musıkisinde iki muntazam tetrakord'un superposition'undan husule gelen mod şekilleri de bulunmaktadırlar.

Bu tetrakordlar tip olarak başlıca (Dorien) ve (Tkrvgien) yapısındadırlar. Ve seyirleri esnasında aldıkları aksidanlar sayesinde halk müziğimizin kullandığı özel mod'ların bunlardan kurulduğunu anlamak zor değildir. Meselâ: Kürdi modu aslında bir Dorien, ve Hüseyini modu da hypodorien dizisinin yapılmadığıdır. Thrygien dizisine halk türkülerimizde normal ve gergin (tenzu) olarak rastlanır. Dorien üst tetrakordunun artmış ikili aralığı ile tadilinden husule gelen (Hicaz) dizisi de folklorumuzda çok kullanılan modlardan biridir.

Küçük Asya'da eski yunanlılarca (Mode barbare) denilen ve (Dorien) dizisi dışında kalan dizilerin Orta Asya'dan gelen pentatonik diziler ile karışması ve daha yeni zamanlarda Türk sanat musikisinin mod'ları ile karışarak çeşitlenmesi'nin şüphesiz ki, tesirleri olmuştur. Ancak yukarıda bahsettiğimiz tabirler ve inceleme tarzı ne halk artistlerince ne de Türk sanat musikisi mensuplarınca malum değildir. Anadolu Şarkı ve Dansların istisnai bir alâka ile tetkik eden sanat musikisi mensupları sadelikleri yüzünden kaba ve tipidai buldukları bu müziğin modlarına benzetme suretiyle bazı (makam) isimleri vermekten öteye geçememişlerdir. Hulâsa olarak Türk halk müziğinin elde mevcut bütün örnekleri ile bir (traite) içinde tetkiki şarttır ve zamanı da çoktan gelmiş bulunmaktadır.

Melodi yapıları :

Türk Halk müziğinde altı tip yapı ayrılabilmektedir (A. Saygun).

1 — Kelime ritmine uymak suretiyle bir

çeşit Parlando — recitativo karakteri olanlar, 2 — İlk tip gibi kurulmakla beraber her mısra veya kıta sonunda müzik cümlesini aşırlı bırakarak oy, oh, vay gibi nidâ'ları düz veya fiyoritürlü halde ihtiva eden tamamlayıcı bir bölüm ihtiva edenler,

3 — Parlando — recitativo şekline vokalizler ekleme suretiyle yapılanlar. Bunlara misâl olarak Bozlak, Maya, Hoyrat, Garip ve Çukurova isimli melodiler gösterilebilir. Bu tip melodilerin bazıları (Meselâ Garip) mühasıran belli bir dizi üzerine kurulmuştur.

4 — Ritmik yapısı Aruz veznine göre düzenlenenler. Bir kısım kasaba türkülleri bu tipe girerler,

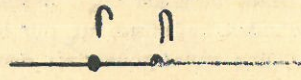
5 — Parlando — recitativo stiline uymayan fakat az çok karakteristik bir ritme malik olan melodiler,

6 — Ritmin muntazam olarak devam ettiği ve çok kere kısa bir melodi formülünün tekrarlandığı Dans melodileri. Bunlar sözlü veya sözsüz olabilirler. Horon ve Zeybek gibi oyun melodileri bu kategoriye girmektedir.

Ritm :

Şahsen üç vuruşlu tek bir halk türküsü tanımıyorum. A. Saygun çok nadir olduğunu söylemektedir. Isochrone veya Homochrone iki zamanlı oyunlardan (Sin — sin) tipik bir misaldir. Bu tip ritimleri Küçük Asya'da yerleşen çerkesler de çok kullanır. Fakat kaide olarak Türk halk danslarının ana ritminin (Aksak) olduğuna şüphe yoktur. Fransızların (Rhythme boitense) dediği bu ritimler halk oyunlarımızın başlıca zenginliği olup bunlardan ilham alacak kompozitörler için her zaman çeşitli realisation meseleleri yaratmak ve hâlen iki, üçlü ritimli müziklerin esiri olan garp müzisyenlerin ritm kabiliyetini geliştirmek yönünden çok değerlidir. Bu ritimler şu çeşitlerdendir:

1 — Heterokron iki zamanlı :

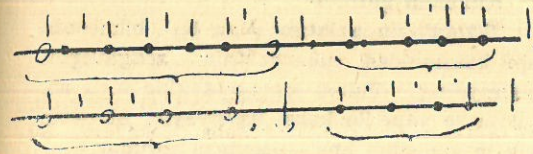
2 — Heterokron üç zamanlı :

ARAŞTIRMALARI

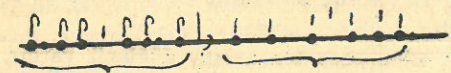
Altı çizilen iki tip balkan musikisinde Türkiye'den daha ağır ve monoton olarak kullanılmakta olup Bela Bartok'un eserlerinde (Bulgar ritmi) ismi altında kullanılmıştır. Maalesef, kompozitörlerimizin aksak ritimlerle dolu eserleri, hariçte çalıştığı zamanlarda Bulgar ritmi kullanılmış gibi yanlış bir kaatla karşılaşılıyor. Mücadele gereken önemli ve acı bir hakikattir !

3 — Heterokron dört zamanlı :

Bu ritim tipler çok kere ağır karakterli dansların bünyesini teşkil etmekle beraber çabuk oynanan oyunlarda da kullanılır, ve oyun süratlendiğinde isochrone bir şekle yaklaşır.

4 — Heterokron altı zamanlı :

Dansların çeşitleri :

Bu çeşitler küçük Asya topraklarının belirli bir parçasının ananevi danslarıdır. Şunu da hemen söylemek gerektir ki, hakiki halk oyunları ritüel karakterdedir ve asil tarafı da bu özelliğidir. Fakat kasaba ve şehire indikçe keskinlik ve kudretinden böyle yerlerde oturanların (keyif) unsuru uğruna kaybederek yosmalaşır. Bu bakımdan halk oyunları mızın (sahih) örnekleri ancak köy, yayla, bozkır bölgelerinden derlenebilir. Keyfine düşkün şehirliler uğruna bunları daha kıvrak ve nazik yapayım diye düzenlemeğe kalkıp uydurma ve dejenere şeyler yapanlar artmıştır ve folklorumuzun korunması için bir an önce savuşturulması gerekmektedir!

Şimdi danslara göre yurt bölgelerimizi ayıralım :

1 — Zeybek bölgesi: Ege kıyılarından itibaren doğru girer ve dağlıklara yükselir. Zeybek mert ve eğilmez karakterli şekli ile Küçük Asya'nın ortalarına (Ankara) ya kadar uzanmıştır. Ritmi dört vuruşlu Aksaktır. İzmir, Aydın, Denizlide tek kişi tarafından oynanırsa da Balıkesir bölgesinde bir grup tarafından icra ediliyor. Yürük ve ağır olarak

iki çeşittir.

2 — Halay bölgesi: Orta Anadolu yaylasıdır, fakat Güney'e ve Kuzey doğu'ya da yayılmıştır. Halay bir oyuncu grubu tarafından oynanır ve ritm bakımından hem hetero hem de isokron değişimler gösterir.

3 — Bar bölgesi: Erzurum yaylasıdır. Halay ve Bar bölgeleri bir bir üzerinde biraz taşmışlardır. Bar da Halay gibi çeşitli ritmi olan ve grup halinde oynanan bir danstır.

Bar ve Halay tipik ritüel danslardır. Canlandırdıkları konu, günlük hayat, kahramanlık sahnesi, misafir ağırlama gibi olaylar olup bunlara göre de isim alırlar (Baş bar, Hançer barı, Sarhoş barı...) Bu tip bazı oyunlara da özel adlar verilir. (Berde oyunu)

4 — Horon bölgesi: Doğu karadeniz kıyısından başlayarak Artvin yaylasına kadar yayılmaya sürat ve canlılığı hayret vericidir ve nır. Üç ve iki zamanlı aksak ritimli olan bu oyun sonuna doğru (deliranto) karakterine varıp ritimleri isokronizasyon'a kayarken toparlanır. Giresun'un dağlık bölgelerinden beriye doğru Horon şekli değiştirerek dörtlü isokron dans halini alır ve Horonluktan çıkar.

5 — Kaşık oyunları bölgesi: Konya ili ve çevresidir. Elde kaşıklarla, oynanan bu oyunlar folklorumuzun bir nevi (grotesque) çeşidi olup, kadın yerine erkeklerin yosma bir edâ ile oynamaları, bizim toprağa güneyden gelmiş hissini veriyor. Bu oyunlara refakat olarak söylenen şarkıların sözleri de keyif ve eğlence mahiyetinde telmihlerle doludur. Ayrıca özel bir grupta incelenerek, küçük Asya mız nereden sızdığını araştırmak gerektir.

Halk musikisinde kullanılan âletler :

1 — Telli sazlar: En ufağı üç ve en büyüğü on iki telli olan çeşitleri vardır: Cura, Bağlama, Bozuk, Saz (aşık sazi, meydan sazi).

2 — Yaylı sazlar: Kabak, Kemençe (Çin genelerinin kullandığı keman'ın türk folkloru ile ilgisi yoktur.)

3 — Tahta hava sazları: Zurna, Mey, Kaval, Tulumba, Zurna. Zurnanın biri kalın (kabazurna) diğeri tiz zurna (zil zurna) olarak iki çeşidi vardır. Bazı kaba zurnaların bu Heckelphone kadar asil sese malik olduğunu gördüm. Bunlardan başka kavala ya da kın tipte dilli, düdükle kullanılır.

4 — Perküsyon sazlar: Bilhassa çeşit

BILMECENİN YAPISI

Yazan: İsmet Zeki EYÜBOĞLU

Çokluk bilmece denince bize hoş gelen, bizi eğlendiren, zekâmızın anlama gücünü sı-gaya çeken tekerlemeleri anlarız. Gerçekten de bilmece bu kadar kolay, bu değin kısa mıdır. Bunun ne güç bir iş olduğunu üzerinde uzun uzadıya durduktan sonra anlayabiliyoruz.

Bilmece öyle sanıldığı, küçümsendiği gibi kolayca yaratılabilen bir halk bilgisi varlığı değildir. Bilmece de önce keskin bir zekânın parlaklığı, anlama çevikliği görülür.

Bilmece de büyük bir anlam, geniş bir hayal kurma, birleştirme ustalığı vardır. Şiir den en geniş ölçüde assılanmanın (istifade) yolunu bulan bilmece söylendiği çevrenin, ulu sun gelenekleri dışına çıkamaz.

Yere yurdum yumruğu

Allahımın buyruğu

Otuz okka kendisi

Otuz okka kuyruğu

"Ramazan" anlamına gelen bu bilmeceyi incelemek istediğimizde karşımıza geniş bir anlam varlığının çıktığını görürüz.

1 — Ramazan, İslâm dinin şu bilinen beş ana — direğinden biri olup yapılması gerekli bir iştir. Bir taarı buyruğudur, "farz" dır. Burada "farz" karşılığı olarak, "emir" yerine "buyruk" sözünün kullanıldığını ve bununla da dini bir inancın anlatılmak istendiğini görürüz. Belki bilmeceyi ilk düzen bunları dü şünememiştir, fakat geleneklerin etkileri altında olması buna yetiyor.

2 — Bilmece de "buyruk" ve "kuyruk" sözleri ile bir "şirleşme" nin, bir "ölçü" ye girmesinin güzelliği içindeyiz. Artık bilmece şirle elele vermiştir. Onda da düzenleme ustalığı vardır.

3 — "Okka" gibi bir tartı ölçüsü bize bir çok ipuçları vermektedir. Burada, çeşitli halk deyimleri yanyana getirilerek hem edebiyat bakımından, hem de halkbilgisi bakımından dil varlıklarının saklanması sağlıyor. Ramazanın "otuz" günü "otuz okka" olmuş

li Davul, ve daha tâli olarak dümbelek, darbuka, kaşık ve küçük ziller.

Bazı batı sazları folklorumuza sızabilmişlerdir. Doğuda çok kullanılan klarinet (Kırnata) buna misâldir.

tur. Şimdi burada "kuyruk" da Ramazan bir koyuna benzetiliyor. Bunların üzerinde çok durmayacağız çünkü konu genişliyor, yalnız şurasını gene belirtelim ki bilmecelelerin işlenmesi bir ustalık işidir.

Yapan kullanmaz

Alan kullanır

Kullanan görmez

"Tâbât" un anlatımı olan bu bilmece de yapı bakımından yukardakinin zenginliğini bulamıyoruz. Yalnız karşısındakine soru soran bir iç yapı ile karşı karşıyayız. Bilmecelelerin iç yapısının ana — konusu sorudur.

Bunun yanında bilmece nin yapısını kuran varlıklar şunlardır :

a) Bilmece ile san'at elele vermiştir. Ve zin, kafiye gibi şiirin en belli başlı ilkeleri bilmece de başa geçmiştir.

b) Bilmece de bir inanç, bir gelenek ele almıştır.

c) Bilmece de bir anlam düğümü vardır. Bu anlam konusu bakımından bilmeceleleri geleneklere dayanan bir de yalnız eğlence amaçlı ile söylenenler diye de ikiye ayırmamız gerekiyor. Yukarıda aldığımız birinci bilmece de bir din geleneği, ikincisinde ise yalnız bir eğlence kokusu seziliyor.

Lamba düştü "ıs" dedi

Tava düştü "tan" dedi

Annem geldi "bu" dedi

"İstanbul" sözünün bilmeceye çevrilmiş olan bu bilmece de konu yalnız eğlenmektir.

Gökten bir elma düştü

Otuz iki parça oldu

İkisini yediler

Otuzunu yemediler

Bu da "Ramazan" ın başka bir çeşit bilmesidir. Yukarıki ile arasında bir yakınlık yoktur. Konusu dince dir.

Bilmece de yapı denince iki bakımdan üzerinde durmanın gerekli olduğunu verdiğimiz örneklerden anlıyoruz.

a) Bilmece nin kuruluş (teknik) yapısı. Burada bir edebiyat türü olarak şiirin ilkelere rinden assılandığı besbellidir.

b) Anlam, öz bakımından olan iç yapısı na gelince, burada bilmece nin gerçek özelliği karşımıza çıkıyor. Bunu da biz "soru sor-

SEFERİHİSAR ORTA OYUNLARI

IX

Yazan: M. Necati ÖZSU

DİLSİZ ORTA OYUNU: Bu oyun delikanlılar arasında oynanan ve oyun oynanmaya başlandığında, bir köyü, ilçeyi ilgilendiren bir oyundur. Çünkü: oyunun alanı köyün ve ya ilçenin tüm sokakları, çarşıları ve çevresidir. Böylece, oyuna başlandığında, kadın, kız, çoluk, çocuk kapıya, pencereye, yola, meydana dökülür.

Önce, oyuna katılacak delikanlılar toplanarak bir anlaşma yaparlar. Anlaşmadan ca yılmıyacağı için de namus ve şeref sözü vere rek and içerler. İş ciddidir, oyunun şartları mutlaka yerine gelecektir.

Sonra elebaşı seçimine geçilir. Bu her bayığın harcı olmıyan bir elebaşılıktır. Bunun için herşey göz önüne alınarak başara bilecek bir delikanlı seçilir.

Oyunun iki şartı vardır, birincisi: hiç konuşmamak, ikincisi: elebaşının her yaptığı hareketi aynen tatbik etmektir. Sözce: elebaşı kalkıp yüzünü mü karaladı, tüm oyuncular da yüzlerini karalamaya zorumludur. Aksi durum ma" da buluyoruz. Bilmece bir nesneyi konu edinip önce anlatıyor (tasvir ediyor), sonra ne olduğunu soruyor. Bilmece kurulurken assılanılan varlıklar benzetme, belirleme, açıklama gibi çeşitlere ayrılıyorlar. Bunlar birer san'attır, edebiyatı ilgilendiriyorlar.

Bilmece kurulurken en çok konuşulan ustalık benzetme ustalığıdır.

Kıvrımlı kaşık

Duvara yapışık

"Kulak" tır. Burada "kaşık" la benzetme yoluna gidilip baş da duvara çevrilmiştir.

Gezer mahalleyi

Yalan söylemez

Gibi "kantar"ı göstereninde şiirin dış ölçülerini bulamıyoruz.

Gel Leylâm

Git Leylâm

Kıran üstünde

Dur Leylâm

"Beşik" te gene edebiyatla karşı karşıyayız. Bu, bilmecelelerin bir iç, bir de dış yapısının birbirinden apayrı oluşlarından ileri geliyor. Dış yapı bilmece nin çatısı, iç yapı ise çatının içini dolduran varlıklardır.

da elebaşısı izlemiyen oyuncu oyunu kaybetmiş sayılır.

Çokça oyuna, pantol, ceket ve mintanları sökerek içdonu gömlek, sokağa fırlamakla başlanır. Sonra neler olmaz.. Elebaşı yakalayıp birini mi öpmez, kalkıp birinin yüzünü mü karalamaz, neler..

Bunlar elbette hafif şeylerdir, kalkıp elebaşının arkasından kim olsa yüzünü karalar, birini öpüverir; fakat zaman uzamıya başlanınca bakarsınızki elebaşı ciddileşmeye başlamış, tutumu değiştirmiştir. Sözce: gömleği de fôra etmiştir, bakmış bunu da yapmışlar bu kez, donunun uçkurlarına elatmıştır. İşte o zaman oyuncular arasında bulunan top bir delikanlı "yok arkadaş ben bu halı karıştır mam...," diye fırlayıp çıkarır. Bu kez anlaşmada ne konuşulmuş ise, sözce: rakı alıp kuzu mu kesecek, yoksa helva, pilav mı yapacak alır başını hazırlığına gider. Diğer oyuncular da bu şekilde saatlerden beri hasret kaldıkları konuşma özgürlüğüne kavuşmuş olur.

HAMAMALANI ORTA OYUNU: Bu oyunun adı ile hiç bir ilgisi yoktur. Herhal önce bu oyun böyle bir adı olan bir alanda oynanmış olduğu için bu adı almış olacak.

Bu da DİLSİZ oyunu gibi bir delikanlı oyunudur. Bulunan tüm delikanlılar oyuna katılarak ikiye ayrılır. Elde bir karış kadar uzunluğunda bir kemik parçası vardır. Oyun gece oyunudur.

Önce: 'yazı mı tura mı, veya "yaş mı kuru mu," diyerek taş kağıt mak suretiyle biligi kazanacak taraf sağlanır. Taraflar kendi aralarında, iyi kemik atan, yani: kemiği ile riye fırlatabilecek birini seçer. Oyuna biligi kâzanan tarafın kemiği fırlatması ile başlanır. Fakat burada dikkat edilecek bir taraf vardır: biligi tutan tarafın oyuncuları kemiğin atılacağı yönü bilmekte, diğerleri ise bilmemektedir. Bunun için biligi tutan tarafın oyuncuları o yöne koşacak ve kolayca kemiği bulabileceklerdir. Öbürleri ise şaşırarak kemiği bulmakta güçlük çekeceklerdir. Sonuç: kemiği bulan taraf diğerlerinin sırtına binerek, oyun yerine kadar getirileceklerdir. Zamanla kemiği diğer taraf bulduğunda, bilik onlara geçecek ve aynı şeyi onlar tekrarlayacaklar.

Sarıgöl Folklorundan:

MEHMET BÖLÜKBAŞI VE ALI ARAB

Yazan: Osman SAYGI

Mehmet Bölükbaşı, Kayalar'ın "Uçana" Köyündendir. Kavalalı Mehmet Ali zamanında Mısır'da bulunmuştur.

O da ataları gibi, Konya'dan Sarıgöl'e gelenlerdendir. Kendilerine Konyarlar da denir (1).

"Diyarbakır Tarihi, müellifi, rahmetli Basri Bey, bu konu ile ilgili henüz basılmamış notlarında şöyle der: "Konyarlar, Cem vak'ası ile, Sarıgöl'e sürülmüşlerdir. Cem; II. Beyazıt kuvvetlerine yenilince ve talihini bir iki denedikten sonra, Mısır, Rodos, ve İtalya'ya gitmeye mecbur kalıyor.

Konya, Karaman, Hadım, Cihanbeyli na, hiyelerindeki Cem'e bağlı olan Kulfal, Hasan, İn Obası halkı, Ağa ve Beyleri Antalya ilmanına getiriliyorlar. "Çerim,, denen uçları sivri kayıklarla, Mora üzerinden İncekara suyu kenarına Sarıgöl — Cuma denen yere sevk ediliyor'lar.

İçlerinde zorba olanları, elebaşları ayaklarına demir bağlayarak daha önce Antalya limanında denize atıyorlar.

Erdoğmuş ve Kayalar'ın Hasan Obasına hep ağalar yerleştiriliyor.

Konyarlar'ın Rumeli'ye sürülmesinde Tekelioğulları ve Togaylar (Kara Tatarlar) ın ve Isparta Beylerinin tesiri büyük oluyor. Bunlar II. Beyazıt taraftarlığı yapıyor'lar.

Ve Konya civarında Cem Sultan'a bağlı aşiretlerden bu suretle intikam almış oluyor'lar..

"Bir rivayete göre Yavuz Sultan Selim devrinde de, Konya'dan Rumeli'ye sürgünler olmuştur.

Yavuz, Konyarlar için şöyle söylüyor : "Bunlar çok mert ve yiğit insanlardır. Bunları İncekara boyuna yerleştireceğim. Hudut bekçiliği yapacaklar..

Nitekim, Konyarlar, bir tek, Rumca, Bulgarca kelime öğrenmemişler etraflarına Türkçeyi öğretmişlerdir (2).

Sivas mebusu, merhum Halis Bey, Konyarlar için, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, mübadele gündeminde şöyle konuşmuştur : "Konyarları Batıdaki sahillerimize yerleştirelim. Adalı ve Giritli göçmen kardeşleri de i. çerilere alalım. Oralarda Türkçeyi öğrensin.

ler..

Mehmet Bölükbaşı, bir eyaletimiz olan Mısır'da on yedi yıl askerlik yapmıştır. Kardeşi, mülâzım Süleyman ağa'yı da yanına getirtmiş, o da on beş yıl burada hizmet görmüştür.

Mülâzım Süleyman ağa'nın oğlu Ömer ağa, seksenbeş yaşlarında, 1930 yılında, Ordu ilimizde vefat etmiştir. Şimdi sağ olsaydı 117 yaşında olacaktı.

Ömer ağa, Mehmet Bölükbaşının, Mısır'da "Karanlık ülke,, ye kadar indigini anlatmıştır.

Bu, diyar — daimi ormanlarla kaplı, Afrikanın ekvatorial bölgesi olsa gerek — gökyüzünü görmeyen daimi yeşil — karanlık ülke.

Bölükbaşı, Mısırdan; at, bir Arap köle, Kap — Kaçak, murassa bir kılıç, "Bulak,, matbaasından, Arapça — Türkçe basılı kitaplar getiriyor. Mehmet Ali Paşa'nın Bulak matbaası yayınlarından.

Babam ara sıra Dört Yol ilçemize gittiğinden; oralarda büyük dedesinin Mısırdan getirdiği beyaz atın izlerini tahayyül etmiştir.

Halbuki, o kadar yük, eşya, at, kara yolla getirilemezdi. Sarıgöl'e bu geliş, muhakkak deniz yolu ile, Selânik üzerinden olmuştur.

Bölükbaşı ölüncə, serveti, kitapları eşkiyalar tarafından yağma edilmiş; Hanımı Havva nine ancak üzerinde Allahın ve peygamberin ismi yazılı uzun kılıcını saklayabilmiştir.

O kılıç ta 1912 Balkan Harb'inde Yunanlılar tarafından müsadere edilmiş; Bu gün kim bilir, kimin elinde, yahut hangi müzededir?

Bölükbaşı, Sarıgöl'e getirdiği, Köle Ali A. rabı evermek istemiş. Fakat o evlenmemiş. Güya, kendinde değilmiş. Her gece, eve sabaha yakın dönermiş. Köy odasında kendi kendine konuşmuş. "Yanya Valisi azledildi, oh, oldu,, gibi sözler eder; güya, dedikleri çıkarmış.

O'na halk, ermiş gözile bakarmış. Daima, yanında, tahtadan, boyalı bir kılıç taşımış.

Bir gün Ali — Çam'ın kızı (3) Bölükbaşı'nın gelini Narin Nineye; Ali — Arab geliyor.

"Bana, azık koy, bugün öleceğim,, diyor. Hakikaten, arap, Kırmışah köyüne giderken düşüp ölüyor.

Kırmışahlılar, ona bir türbe yapıyorlar.

Araştırmalar:

GİLGAMES DESTANI VE ASUR MASALLARI

Yazan: M. Tahir ALANGU

Arkeoloji sahasına ait bir meselenin hali, çok defa diğer ilim sahaslarına da yeni ışıklar getirmektedir. Gilgames destanı bu çeşit arkeoloji vesikalarından, belki, en ehemmiyetlidir. Çözümlendiği günden beri bir çok tercüme yapılmış, onunla ilgili olan bir çok mesele'ler yeniden gözden geçirilmiştir. Mukeyeseli Edebiyat Tarihi ve antik takımların kültür münasebetleri üzerine öğrettiği bir çok yeni bilgilerin yanı sıra, bu destan, masal araştırmaları bakımından da büyük bir değer taşımaktadır. Türkçe tercümesi de intişar eden (1) insanlık tarihinin bu en eski edebi ve sikasında bahsetmenin artık sırası gelmiş tir. (2)

Kadim — Doğu dünyasının kültür dilleri ne de tercüme edilmiş bulunan bu en eski kahramanlık destanının içinde, bizim masallarımızla bağlantılı bir çok motifler bulunmaktadır. Eserin bu vasfı, ayrıca büyük bir problem şiiri karakteri taşıması, İ. Ö. 1250 senelerine ait bir vesika olmaktan ziyade, za manımıza has, modern bir eser hissi vermektedir.

Gilgames destanı keşfedilip dünya dilimizde yaygınlaştıkça, bu destanın, tahta kılıcını da baş ucuna asıyorlar.

Sınırlarımız dışında kalan bu hatıralar diğer tarihî belgelerimiz gibi ne oldu, bilinmez?..

Fakat şu muhakkak ki, Sarıgöl — Çam ailesi Türktürler. Zaten "çam" kelimesi öz — Türkçe bir isimdir.

(1) Konyarlar'a ait geniş bilgi Sayın Profesör M. Tayyib Gökbilgin'in "Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd, Fâtihan,, adlı kıymetli eserinde mevcuttur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından, 1957 Osman Yalçın matbaası İstanbul.

(2) Konyarlar ve Konyaroslar, Osman Ergin, Aylık Ansiklopedi, fasikül 19.

(3) Ali — Çam, Tepedelimli Ali Paşa'nın yüzbaşılardan. İslâm Ansiklopedisinin ve Römeran'ın bahsettiği Selim — Çamlarla akrabalık derecesi bilinemez.

lerine tercüme edilebilirdi dikkati en çok çeken cihet, içindeki hikâye parçaları olmuştur. Bu küçük yazıda, destanın masal araştırmaları sahasındaki ehemmiyeti kısaca anlatılmaktadır.

İlahların Gilgames'e arkadaş olarak yaratıldığı (Engidu (Eabani), büyük bir kuvvete sahip bulunmaktadır. İlahlar tarafından yaratılan bir insan üstü yaratığın çok kuvvetli olmasında gayri tabiiyet yoktur; fakat bu kahramanın destanda; "bütün vücudu kullarla sınırsız yavaş olmuştur. Kadın gibi uzun saçları vardı. Saçının tüelleri tıpkı buğday başağı gibi filizlenmişti" (s. 19) şeklindeki tasvirini okuduğumuzda, bu kuvvette bir hususiyetin mevcut bulunduğunu anlamaktayız. Güç ve kuvvetin saçlarda oluşu hakkında başka yerlerden aldığımız malûmat, bunu kolayca izah ediyor. Halk kitaplarında kahramanları güçlü ve kuvvetli yapan, çok defa Üç tel saç'tır; bu saçlardan mahrum kalanın gücü ve kuvveti tükenir. Kahramanların bu sırrı kadınlar vasıtasıyla öğrenilir. Başlarına bir sürü dertler bu sırrı öğrendikten sonra gelir. Tevrat'taki Sam, son kıssası ve Türk halk kitaplarında görülen gülmüş kadın tarafından ifşal edilmiş, Engidu'nun da başına gelmektedir.

Destanın bir başka yerinde, ilâhe İstar'ın Gilgames'e aşk ilân ettiğini görmekteyiz. Gilgames bunu gururla reddeder. İlah İstar'ın kendisini sevmek bedbahlığında bulunan altı aşğını ne kılıklara soktuğunu, red sebebi olarak ileri sürmektedir: "Senin gençliğinin sevgilisi olan Tammuz'a sene be sene ağıdı (matemi) mukadder kıldın, Sen renkli çoban kuşunun, Allahu'nun aşkına düştün, fakat sonra onu da vurup kanadını kırdın; şimdi o ormanlarda Kappi (kanadım) diye bağırıp duruyor. Sen, kuvveti üstün olan aslanın aşkına düştün, fakat sonra ona yedi ve yedi tuzak çukurları kazdın. Sen, savaşa alışkın olan atın aşkına düştün, fakat ona kırbaç, pizlengic ve kamçıyı mukadder kıldın, ona suyu bulandırıp içirmeği mukadder kıldın, anası Silli'ye daimi matemi mukadder kıldın. Sen koyun çobanının aşkına düştün, bu sana durmadan köz

yığıp günü gününe oğlaklar getirdi; fakat sonra ona vurup kurda döndürdün ve şimdi kendi küçük çobanları onu kovalıyorlar, hattâ kendi köpekleri bacaklarını ısırıyorlar. Sonra sen, babanın hurma bahçivani olan İşulanu'nun aşkına düştün; o, sana durmadan bir sepet hurma getirip günü gününe sofranı donatırdı; fakat ona söz atarak yaklaştın: İşulanu'cuğum... yiyelim dedin, sen onun söylediği bu sözleri duyduktan sonra, ona vurup onu.. Talalu'ya (örümceğe) döndürdün ve bahçenin içine bıraktın" (s. 52/53). Kadim kültür dilinin cümle yapısındaki mâna şumulünü tam olarak veremiyen Türkçe tercümesinden, altı aşkıktan ilk dördünün evvelce insan oldukları, ancak karine yoluyla anlaşılıyor. Şair, ilâhenin halk arasındaki yaygın şöhretini aşağılamak istediği zaman, yine halk arasında dolayan masal parçalarını hikâyeye eklemektedir. Hâlâ, bizim halk masallarının içinde bulunan bahçivanlar ve çobanları, sultanlar ve prensesler sevmekte ve büyük kadınlar, masal kahramanlarını hayvanlara tahvil etmektedirler.

Engidu öldükten sonra Gilgameş, ebedi hayatın sırrını öğrenmek için, tanrıların arasına karışmış büyük cediti Utnapistim'e gitmeğe karar verir. Utnapistim, insanların ikinci babası ve yer yüzüne dağılan boyların cediti alâsı olan Nuh'tan başka bir kimse değildir. Bu, öteki dünya yolculuğuna ait olan kısımlar (s. 69 ve sonrası), diğer kısımlardan daha çok masallara yakınlık göstermektedirler. Burada anlatılanlar yine öteki dünyaya yolculuk mevzuu üzerinde anlatılan bir çok hikâyelerden bir araya getirilmiş gibi görünmektedirler. Kavimlerin telâkkilerine göre, öteki dünyaya giden yol ancak masal ve destan kahramanlarının bertaraf edebilecekleri tehlikelerle doludur. Gilgameş de bu çeşit tehlikelerle karşılaşmaktadır; Akrep — adamlar, kapıları bekleyen aslanlar, meyve yerine kıymetli taşlarla yüklü ağaçlar, masallarımızda mevcut motiflere işaret ediyorlar.

Destan kahramanlarının öteki dünyaya sürükliyen hedefler çeşitlidir. Bunlar çok defa, Gilgameş'de görüldüğü gibi **ölmezliği** veya **hayat suyunu** bulmak isterler. Gilgameş de tanrıların arasına girmiş olan büyük cediti Utnapistim'den "ölüm ve hayatı sormak için" bir yolculuğa çıkmaktadır. Fin destanı

Kalevala'da da kahraman Veynemöyneri ölümler diyarına güç bir işi başarmak için gider görmektedir. Buna benzer şeyler Est destanı Kalevipoeg'de de mevcuttur. Başka yerlerden getirilebilecek misallerden burada vazgeçilmiştir. Esere **problem şiiri** karakteri veren bu kısım, diğer kısımlardan daha mufassal bir şekilde anlatılmaktadır. Gilgameş, öteki dünyaya yaptığı bu yolculukta ebedi hayatı bahşeden çiçeği elde eder, fakat bir yılan bunu, onun elinden çalarak kaçar (s. 96). Bu yolculuğun sonunda Gilgameş de dünyanın değişmez kanununu öğrenmiştir: **her fert ölmüştür**.

Ancak uykuya galebe çalabilen kahramanların güç vazifeleri başarabildiklerini, ayrıca, yılanların ölümleri hayata iade eden otların sahibi ve bekçisi olduklarını, başka yerlerden bilmekteyiz. Gilgameş destanında da kahraman, uyku imtihanına tâbi tutuluyor ve hayat otunu da bir yılan çalmaktadır. Yılanın mitolojide oynadığı geniş rol için bu kayıtlar kıymetli bir ilâve teşkil etmektedir.

Bir çok iptidai dinlerdeki âyinlerde görülün ve halk arasında çingeneler hakkında anlatılanlarla karşılaştırılması gereken eski bir âdet, **Juris primae noitis** (ilk gecenin hakkı), destanda Gilgameş'in hükümdarlık hukuku cümlesinden olarak tebarüz ettirilmiştir: "... o, evleneceklerle önce kendisi yatar, sonra da koca. İlâhi yasaya göre bu, hakkın bir emridir" (s. 28).

Gilgameş destanındaki masal motifleri ve parçalarının etraflı bir şekilde araştırılması çok faydalı bir şey olurdu. Bir çok Balkan milletlerinin masallarındaki motifler, bu destandaki motiflere âşikâr bir yakınlık göstermektedirler. Destanda gördüğümüz bir motif, Sami millet vasıtılığı ile İslâmî tasavvuf edebiyatına girerek modern Türk şiirine kadar nüfuzuna burada işaret edebiliriz: "Ea, tanrıların verdiği bir kararı kamıştan bir çite anlattı: kamış çit, kamış çit, duvar, duvar, kamış çit, dinle duvar, hatırla" (s. 84). Tanrıların yapmak tasavvurunda buldukları Tufan burada kamışlara anlatılmaktadır. Bir masal motifinden istifade eden şair (destanın muhtemel müellifi veya toplayıcısı), rüzgârla sallanan kamışlara sesi naklettiriyor. Peygamber (Hz. Muhammet) tarafından kimseye ifşa edilmemek şartile tevdi edilen bir

sırrı Hz. Ali'nin, daha fazla dayanamıyarak kuyudaki kamışlara anlatması, bu sırrın kamışlar tarafından başkalarına duyurulması ile netice'lenmişti. Bu motifin tasavvuf tarikâle divan edebiyatına kadar nüfuz ettiğini görüyoruz. Modern Türk şairlerinden Behçet Necatigil'in bir şiirindeki: "Bir sır gibi ele verdi beni Kuyularda kamışlar" parçası aynı kaynaklara gitmektedir. (3).

Babilonya edebî tesirlerinin Balkanlara kadar nüfuzunda ne gibi yollar bulabildiği hakkındaki sual, ancak etraflı bir araştırma ile halledilebilecektir. İlk çağlarda bu destanın yaptığı geniş tesirler, ezümle İskender'in abî hayatı yaptığı yolculuk hikâyesi üzerindeki tesirler tetkik edilmiş bulunuyor. (4)

Gilgameş destanı, bizim bu günkü masallarımızın binlerce yıl önceleri bile anlatılmakta olduğu, bunların beşeriyetin tabii bulunduğu iptidai tasavvurlardan organik bir şekilde inkişaf ettiklerini söyleyen tezin, en eski vesikasıdır. Bu gibi eski edebiyat örneklerinde rastladığımız pek çok şeyler, modern eserlerde bile bütün insanlığa ait edebî unsurların devam etmekte olduğunu göstermektedir. Mukayeseli dünya edebiyatı sahasında yapılan bu araştırmaları her yeni edebî eserin, beşeri hafızada gizlenen eski edebî unsurlardan meydana gelmiş bir **konglomera** olduğunu gösteriyor. O halde edebî orijinalite, unsurlar ve motiflerde değil, daima şekilde ve istiare edilen unsurlara zamanın verdiği manada aranmalıdır.

Asur edebiyatından bize kalan parçalar içinde, masal araştırmaları sahasını alâkadar eden bir kaç parça daha bulunmaktadır. (5). Bunların Gilgameş destanı kadar ehemmiyetli olmadıklarını peşanesi söylemelidir. Bu parçalardan **Etana** efsanesi, bir çeşit hayvan masalı (Fabula) karakteri arz etmektedir. Yılan, güneş ilâhı Şamaşa, kartalın yavrularını yediğinden bahisle şikâyetle bulunur. Allah ona bir öküz leşinin içine gizlenmesini, kartal leşi yemek için geldiği zaman yakalayarak karnatlarını kırmasını ve zararsız bir hale getirmesini tavsiye eder; yılan bu nasihatleri dinler, fakat keskin gözlü kartal yavruları, babalarını tehdit eden tehlikeyi görür ve onu ikaz ederler. Kartal gelir, bir müddet tereddüt eder. Orada düşmana benzer bir şey görmez, meyince yemek için leşe konar. Tam bu sıra,

CİLTLERİMİZ

Dergimizin sayfalarının artması üzerine, bundan böyle ciltlerimizi 145 no sayıdan itibaren bir buçuk yılda, (yani 24 sayı yerine 18 sayı olarak) tamamlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Bu suretle ciltlerimizin kalınlıklarının eşitliği temin edilmiş olacaktır. Yedinci cildimiz bu kararımıza göre Ocak 1963 tarihli ve 162. sayımızda tamamlanmış olacaktır.

Dergimizin eksik sayılarından 4, 56, 57 ve 86. sayılarımızın da 2. baskıları yapılmaktadır. Bu sayılar başlanınca 1 ilâ 7. cilt siparişlerini de karşılamak imkânına kavuşmuş olduğumuzu müjdeleriz.

T. F. A.

da yılan tarafından yakalanarak zararsız bir hale getirilir. Kartal bir çukurun içinde açlık ve susuzluktan ölecektir. Atana doğum ağrıları çekmekte bulunan karısına şifâ verecek bir otun tedarikinde kendisine yardım etmesi için, onu kurtarır. O da Etanayı semaya doğru kaldırır, fakat ilâhe İhtar'ın tahtına kadar yükselmeden kuvveti kesilir ve boşluğa düşer.

Başka bir parça pek bozuk bir şekilde elimize geçen **Tilki** hikâyesidir. Tilki arkadamlarıyla bir kaç koyun çalabilmek için bir sürünün köpeğini ayartmıştır. Şamaş ve Ea ölümlerinde şikâyetini arzeden köpek, kabahati tilkiye yükletir. Bu da ağlayarak merhamet talep eder. Hikâyenin gelişinden, tilkiye aslanların elinde bulunan bir şeyi alıp getirmek teklif edildiği anlaşılmaktadır. Aslanlar onu suç üstünde yakalarlar, tilki söze başlar. Hikâye burada kesilmektedir.

Diğer bir hikâye **Öküz** ile at arasında geçen manzum bir konuşmadır. Öteki parçalardan daha sanatkârane bir mahiyet arz etmektedir. Ziraat hayatının sulhsever — faydalı işi ile gürültülü muharebe hayatı bu iki hayvanın şahsında tecessüm ettirilmek istenilmiştir. Bu hikâyenin yalnız baş tarafı Asur Banipal'in kütüphanesinden kalma bir tablet üzerinde mevcut bulunmaktadır. Ayrıca, ele geçebilen pek cüzi bakiyelerden **köpek ile dana** mevzulu bir hikâyenin de mevcut olduğu bil-

linmektedir.

I. Ö. 420 senesine ait bir papirusta keşfedilen (Nil üzerinde Elefantın adasında) hakim Ahikar hakkındaki Arami masal tekstinin de Asuri bir orijinale gittiği bilinmektedir. Ahikar, kral Sanherib'in oğlu kral Asarhaddo'un nazıdır. Oğlu Nadin'in iftirasına uğrar, cellât Ahikar yerine bir esiri öldürerek, onu saklar. Papirus burada kesilmektedir. Hikâyenin devamını muahhar A. rapça versiyonlarında bulmaktayız. Burada âkil nazımın adı arapça vezir al. Haikar'a çevrilmiştir. Mısır kralı Asur memleketine girince, öldü zannedilen Haikar meydana çıkar ve memleketini kurtarır. Bunun için de düşman hükümdarının sorduğu müşkül sualleri halleder. Bunların arasında semaya bir saray inşa etmek, kumdan yapılma bir ipliği çevirmek, kırılmış değirmen taşının parçalarını birbirine eklemek gibi muammaların bulunmaktadırlar. Bunlara verdiği muvafık cevaplar sayesinde eski yüksek mevkîye getirilir, nankör oğul (veya övey oğul) cezasını bulur. Bu roman muhtelif dillere çevrilmiş ve büyük bir şöhret kazanmıştır. Ahikar (Yunanca Achicharos veya Akikaros; Arapça al-Haikar; Habeşçe Hekar; Ermenice Khikar; Klise İslavca Akur; Rumence Arkiri) in bu şöhretinin sebebi, içinde bir sürü nasihatların bulunmasında ve hikmet dersleri verilmiş olmasındadır. İçindeki hayvan hikâyelerinin de bunda dahli olmuştur. Yunan hikâyeci Aesop'un hayatının tasviri de Babilonya ve Mısır'a mahsus şahıs isimlerinin değiştirilmesi ile, Ahikar'ın biyografisine raptedilmiştir.

(1) Muzaffer Ramazanoğlu Gilgamesh destanı, I. Tabı (İstanbul 1943). A. Schott'un Almanca tercümesi esas tutularak yapılmış ve Prof. Landsberger (Ankara) tarafından aslı ile karşılaştırılmıştır; 2. Tabı (İstanbul 1944), Maarif Vekâleti dünya klâsikleri tercümesi serisinde çıkmıştır.

(2) Bu mevzu üzerinde şimdiye kadar matbuatımızda çıkan yazılar: Osman Sümer, Babilonya kaynaklarında Tufan vakası (Çığ mec. c. I, sayı 3, 1941); Tufanın tenkid ve muhayyresi (ayn. eser. c. I, sayı 4. 1941); I. Nec

mi Dilmen, Gilgamesh destanı ve gösterdiği edebi varlık (Türk Dili Bülteni, sayı 3). Dr. Sükrü Akkaya, Arkeoloji önünde Tufan (Ha. Kimiyet Mektebi gazetesini, 6 Mayıs, 1933); Semsettin Günaltay, Yakın Şark (Ankara 1937), s. 413 — 434. Dr. Muzaffer Selçukar, Gilgamesh destanı (Ankara Ün. Dil — Tarih ve Coğrafya Fak. Dergisi, Sayı 3, 1943), destanın birinci baskısının intişarından sonra çıkan bu tenkid muhtelif dillerdeki tercümeleden bahsetmekte, arkeolojik vesikalarda bulunan bu destana ait olan kabartmaları tavsif etmekte, geriye kalan kısmını destanın lüzumsuz ve anıfassal bir hülsâsı ile doldurmaktadır. Birinci ile ikinci baskı arasında çocuklar için yapılmış ve gayri ilmi ve salâhiyetsiz bir çekilde Türk mitoloji ve destanları sahasına ithal edilmiş, üstelik mehaz göstermeyen bir tercüme de (?) neşredilmiştir: Zuhuri Danişman, Gilgamesh destanı (Çocuk Eslrgeme Kurumu neşr. Seri E, grup I, Ankara).

(3) Mevlâna'daki maruf kayıtların tesiri ile Divân Edebiyatında bu motifin geçirdiği tekâmülü araştırmak çok fayda verici bir iş olurdu. Behçet Necatigil'in şiiri için bk: Değirmen mec. sayı 3, 1942. İskenderi Zülkarneyn hakkında halk arasında anlatılmakta olan bir hikâyede de bu motif bulmaktayız. Ve, zîrlerinden birisi başı açık iken İskenderin boy nuzlarını görür. İskender ona bunu ifşa ettiği takdirde idam edileceğini bildirir. Bu sırrı kim seye anlatmak imkânını bulamayan vezirin karnı günden güne şişer. Bir gece rüyasında ona bu dertten kurtulmak için "İskender'in boy nuzu var!" diye bağurmasını tavsiye ederler. Ağzını koyup da bağurduğu yerden iki kamış çıkar. Bir çoban bunları koparır. kaval yapıp çalar, bu sefer de kaval "İskenderin boy nuzu var" diye ses verir (Vehbi Cem Aşkun, Sivas Folkloru, c. II, Sivas Halk Evi neşr. IX, Sivas 1943, s. 189/190: Büyüklü kaval).

(4) W. Printz, Gilgamesch und Alexander (ZDMG, 10, 3, 1931)

(5) Johnston Assyrian and Babylonian Beast Fables (The American Journal of Semitic Languages 28, 81 — 100, 112), Jensen, Assyrisch — babylonische Mythen (1000).

"TULUM" ÇALGISI

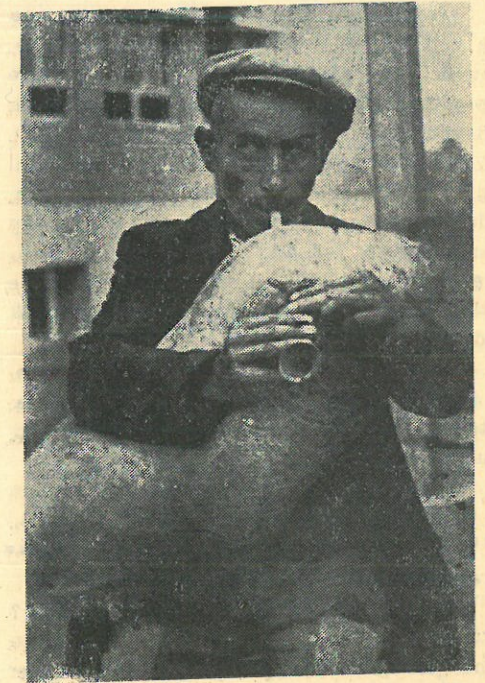
Yazan: (Merhum) Prof. Mahmut R. GAZİMİHÂL

Yer yüzünün en nadir çalgı tipleri bile miskal ve tulum kadar kıdem ve haritada yaygınlik iddiasında bulunamazlar. Düşününüz: kamışları boy sırası bağlaştırarak üst uçlarını, dan üflemeyle çalınan ağız çalgısı bir baştan Çin'in çağlarca derinliklerinde, öbür baştan İskoçya veya Amerika kızılderiilerinin derin medeniyetlerinde vardır. Yunan — Roma antikitesinde bu çalgı keza derindir. Belki de hiç bir ülke yoktur ki onu kullanmamış olsun. Tulum çalgısı da aynı derinlik ve yaygınlıkla kendi tarihini yaşamıştır. Osmanlı saltanatının sınırları içinde her iki çalgı yaygın olarak tarihlerinin son çağında seyrelmişlerdir.

Bir davar hayvanının baş, ayak ve kuyruğunu boğum paylarıyla kestikten ve gövdeyi hiç sakatlamadan deriyi boşalttıktan sonra yüzünü tüylerden tüleyip bütünü kurutun; sonra hava kaçırarak deliklerini sınımsız bağlayıp körletiniz. İşte bu deri torbanın üstten bir ağız deliğine öttürme emziği, alttan belirli bir deliğine de perde delikleri olan bir düdüktakarsınız; tulum düdüğü meydana gelmiş olur. Üst delikten şişiren tulumcu, alt düdüğün perdelerini parmaklarıyla kullanır. Tulumun havası boşaldıkça ara sıra tekrar taze hava üfleyp gövdeyi doldurur.

Bu çalgıya dair yazılmış ve yazılabilecek bilgiler pek çoktur. İspanyalı bir musikolog dostum bu konuda büyük bir kitap hazırlıyor. Muhabere ettik. Bildiklerimi söyledim. Şu anda konunun üç beş maddesi üzerinde kısaca duruyorum.

Evliya Çelebi'den beri çalgının adı eski metinlerimizde ve folklorda Tulum boru, Kayda (Gayda), Tulum Düdüğü, Tulum Zurna diye tekrarlanıp yaşamıştır. Çoğu zaman da kısaca "Tulum" denilmiştir. Organolog Curt Sachs "Tulum, gayda demektir ve türkçedir." diyor. Antepli Âsım, Ahmet Vefik Paşa, Ş. Sami gibi eski lûgatçılarımız hep aynı inançta oldukları halde, Hüseyin Kâzım merhum "tulum" un aslı rumca "tulumi" dir diyor! Böyle bir yanlışlığa dümesinin sebebi rumcadaki "tulumi" sözünün Doğu Roma ve antik helen dillerinde bulunup bulunmamışlığını araştırmamasıdır! Tulumi, sadece "neogrek" lehçesinde

var olmuş ve türkçeden o dile kaymıştır. Eski Yunancada "askaron" kaynana zırlıtısı. "askamantura" veya "askomantura" gayda demektir; ayrıca "askanlos" aynı anlamda olarak hâlâ vardır: "Askos" hortum, tulum ve meca demektir. Cümlesi dilimizin meçhulüdür. Türkçeden alıp tulumi de derler: rumca bilme, yen Karadenizimiz rumları böyle derlerdi. Tulumi eğer Yunancadan gelme olsaydı etimoloji o dile göre açıklanabilirdi ki buna imkân yoktur dediler.

Tulum (= tolum) eski tolmak, şimdiki "dolmak" fiiline bağlıdır: Kaşgarlı Mahmud "tolum" sözünün sadece silâh anlamını vermiştir. Hep bilindiği gibi bazı silâhlar do'dur. Tulum çalgısına da hava doldurulur. En derin türkçe metinlerde çalgı adı olarak tulum geçmiyor (1). Bu, onun çoban çalgısı bulunmuşluğu neticesidir. Tulumlu çalgı Asyada genellikle derindi. Fakat, kaba çalgı sayılırdı!

Unutulmasın: Çağatay Lûgatında "tolum" (tulum) hem silâh, hem de gayda anlamlarında

SAFRANBOLU VE KASTAMONU EFSANELERİ

Yazan: Sadi Yaver ATAMAN

Safranboluyu Kastamonuya bağlayan ana sose yapılmadan evvel, kervan yolu Araç Çayının deli deli çağlayarak, etrafını döge döge akıp gittiği Karakoyunlu yollarından geçirdi. Paflagonyanın merkez şehirlerinden biri olarak, Orta Anadolu'nun güney bölümünde kurulmuş bu günkü Kastamonu ile Safranbolu arasındaki Tarihi ve idari bağlantı, bu şehrin toplumsal yaşayış, örf, âdet, genelek ve huy birliği göstermesini tabii kılmıştır. Dolayısıyla folklor kaynaşmalarında da esasta beraberlik vardır.

Araç Çayını besleyen kollardan Kanlı Çayın kıyısı boyunca uzanan Karakoyunlu yolları, tarihi dile getiren eserler ve efsanelerle doludur.

Yolumuzun üstünde Safranbolunun en zengin ve tarihi köylerinden biri olan "Konarı,"

olarak yazılıdır. — Farsçada adı başkadır.

Su halde, "gayda" kelimesinin aslı nedir? Eski Osmanlı türkçesinde geçtiği halde sözün etimolojisi çözülebilmemiş değildir. Faraziyeler fazla şahıstır. Bilineni şu kadarlıktır: Faslı seyyah İbni Batuta XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu, Irak, Kırım ve Asyada konaklamalarla yol alırken davulun ezgide eşine her yerde zurna denildiğini not ediyor. Yalnız bir mü nasebetle "Bizim Fas'ta zurnaya gayta denildiği" ilâvesinde bulunuyor. (Seyahatnamesinin türkçe tercümesinde, cilt I, s. 252). Şu halde, gayda asıl tulumun perdelikli düdüğüdür. Bunun adı olup tulumlusuna sonraları şümül edinmiş, bizde de "Tulum Zurna" birleşimi doğmuştur. (2). Doğu Karadeniz ülkemizde tulumzurna hâlâ yaygın, başka semtlerimizde nâdirattandır: alet (çifte düdüklü olduğu için) çift sesli irticâl ezgileri dinletebilecek sevimsizliktedir.

Bir noktaya dikkat etmek lâzım: Türk tulumzurnalarının gövdesinde, başka uluslardaki gibi ayrıca dem düdüğü, faz'adan dem sesleri (burdonlar) duyurtmak üzere, takılı bulunmaz. Bunlar Bulgar gaydalarında vardır; onlar arasına İstanbulda dolaşarak çalınmış şiş toplarlardı (Çocukluğumda defatla dinleyip sağlamıştım; hafızamda hatırasını saklamışım.

nın Yazı Bağlarını sulayan Çift Gölü, ekipteki çocuklara da göstermek ve efsânesini anlatmak için, küçük otobüsümüzü Ceneviz'lerden kalma tarihi Çevrük köprüsünde bırakarak, kenarlarından şakır şakır sular akan kaldırımın sınırlarından yukarıya, köye çıktık. Üst tarafta, biraz yukarı çıkınca bir top yeşillik içinde gelin gibi görünen Yörük köyü.. İstanbul'un her semtinde en güzel ekmek çeken fırıncılar bu köylüdür. Yıllarca bütün İstanbul'da ün salan meşhur Karaköy Börekçisi bu köylüdür. Türkiyenin ilk milyoneri un kralı Seymen zade bu köylüdür. Nihayet kendi kendini yetiştirmekte örnek, bir folklor aşığı ve bir fikir adamı olan, özlü yazıları ve "Bu da bizim köy..", adlı eseri ile tanınan M. Enver Beşe de bu köylüdür. (Safranbolu büyük adamlar, tarihi şahsiyetler yetiştirmiştir. Meşhur Cinci Hoca ve üçüncü

dır). Türk tulumzurnası Karadenizimizde hâlâ da bulgar gaydalarından ayrıdır; demsizdir.

Doğu Anadolu gaydasına dair en doğru müşahede tarifi ilk olarak Adnan Saygun'un şu gezi kitapçığından çıktı: "Rize, Artvin ve Kars havâlisi türküsü, saz ve oyunları" (İstanbul 1937; Sayfa 45 — 47). Kendim bundan daha faz'la müşahedelik bilgiyi hiç bir yerde edinmedim ve neşretmedim. Konu, çok daha fazla araştırılmalıdır: çalgı olarak tulum yurdun hangi bölgelerinde var, nerelerinde izi hiç kalmamıştır?.. Yapımı kolay değildir. Aletin seyrekleşmesine bizde bilhassa bu güçlükle sebep olmuştur denilebilir.

"Tulum", doğumuzda yerini armonika ile haline bıraktı! Konuda şimdilik bu kadarlık yazı vardır. Doğumuzun tulumzurnasından bir konuşabiliyoruz. Ayrıca yazacağız. İslâm Ansiklopedisi'nde "gayda" hakkında tercüme bir çalıcı resmi veriyoruz ki eşi bulunması güçtür.

(1) Ahıska — Kıpçak ağızıyla konuşan Poskov ve Şavşat türk lehçesinde "tulup", tulum demektir. Anadolu'da da yer yer tulumla anlamdaş Tulup, Tuluk, Toluk kelimeleri vardır.

(2) "Tulum gayda" olabilirdi.

ARAŞTIRMALARI

Se'im ricalinden Ebubekir Efendi birer zekâ harikasındırlar. Ebubekir Efendi, İlk Kadın mebuslarımızdan Dr. Fatma Şakir Memikin de büyük babasının dedesidir. Bir yenilik davası olarak askere Nizami Cedit üzere Elbise giydirmekten doğan Kabakçı Mustafa isyanında, ki inkılâp hareketinin ilk şehitlerindedir. Saraya nüfuz etmiş devlet ricali arasında Elbuzer Hasan Paşa, Salih Paşa, İzzet Paşa, Abdülhamidin Baş kâtibi İsmet Paşa, Seccadeci başı İzzet Bey, Meşhur Necmettin Molla, Merhum Müftü Hasan Fehmi Bey hatıra gelen Safranbolulardır. Değerli hemşehrim Enver Beşe, Tan gazetesinde yazdığı "Safranbolunun tarihte yetiştirdiği büyük simalar..", başlıklı seri yazılarında bu hususlara ait kıymetli bilgi vermiştir.)

Yörük ve Konarı köylerinin bağlarını (sebbe bahçeleri) sulayan iki gölden Küçük göl, yıllardan beri olduğu gibi durmaktadır. Diğeri Büyük göl, etrafı taşla çevrilerek havuz haline getirilmiş ve suları kanallar içine alınmıştır. Küçük Kaynak gölün yosunlu suları, yarattığı efsane yüzünden insana gerçekten mânalı görünmektedir. Bu gölün dibinin de olmadığı rivayet edildiği için kimse sularına yanaşamaz. Çok eskiden bu gölün bulunduğu yerde bir hamam varmış, bir tarafından soğuk su, bir taraftan da sıcak su akarmış. Bir kış günü gelin hamamı yapılırken, hamam birden çöküvermiş ve gelinle beraber sulara gömülmüş. Bir zaman sonra bu gölde bir dişi ördek peyda olmuş. Tek başına yıllarca yaşar durur, yanına hiç bir ördeği yanıştırılmazmış. İşte bu ördek hamamla beraber sulara gömülen gelinmiş. Hamamın yıkıldığı kış günleri çıkıp görünür, sonra yine kaybolurmuş.

Bu göle, ucuna taş bağlanmış uzun urganlar salmışlar, fakat dibini bulamamışlar. Anlattıklarına göre, kereste yüklü bir araba da mandaları ile beraber bu gölde kaynayıp gitmiştir.

Büyük Göl için de buna benzer bir rivayet dinlemiştim. Daha enteresandır. Konarı'da uzun yıllar muhtarlık yapmış olan Şaban Dayı bana bu efsaneyi aynen şöyle anlatmıştı:

"Vakti zamanında bu köylerden birinde güzel bir kız varmış. Güzelliği yedi köye yayılmış. kim istese varmam der, kısmetini geri

çevirmiş. Günlerden bir gün buralara bir göçebe gelip çadır kurar. Çeribaşının bir civan oğlu varmış ki, onu bir gören bir daha ayrılmaz, gönlünü kaptırmış. Köyün güzel kızı bir gün kırlarda dolaşırken, bu yabancı delikanlıyı görür, Kız oğlana, oğlan da kıza gönlünü kaptırır. Bu sevda çok geçmeden köyde duyulur. Kızın babası :

— Ben Cingan dölüne kızımı vermem. diye tutturur. Üstelik kızı da eve hapsedip gün yüzüne çıkarmaz. Çıkarmaz emme, gelgelelim sevdanın önünde durulur mu hiç? Kız evde, oğlan dağlarda bu sevdanın atışının yanıp tutuşa dursun. Çeribaşı da bu işe razı değil:

— Konar göçer Avşar Yörtüğüne el kızı ne lâzım, Obamızda kız mı yok ki? der, Çadırlarını topladığı gibi başka yere göçer. Oğlunu da bir çadıra kapatır. Günler böyle geçer dursun, bu sevdanın atışı ile yüreği yanan kız, bir kolayını bulup evden kaçır, çadırların kalkıp, oğlanın da gittiğini görünce, deliye döner :

— Benim sevdiğim gittikten geri, bana dünya ne lâzım, der, kendini kaldırıp bu göle atar. Beri tarafta oğlan da kıza bir türlü unu tamadığı için o da bir kolayını bulup, Obasından kaçır, yollara düşer, sevdiği kızın köyüne gelir, Gelir ki kız yok. Araştırır, soruştur. Kızın gölün sularına kendisini atıp öldüğünü öğrenir. Delikanlı bu kara haber üzerine o kadar üzülür ki :

— Benim sevdiğim öldükten geri, bana bu dünya gayri ne lâzım, der, o da kaldırır kendini gölün sularına atar. Gel zaman git zaman, bu gölde iki ördek peyda olur. Biri erkek, biri de dişi. Bu iki ördek iste birbirini seven bu iki sevdalı imiş. Bunlar, bazan kaybolur, sonra yine meydana çıkarlar. Bu göle çok ördek gelip gitmiştir emme, bu iki ördek yıllardanberi öteki ördeklerden ayrı yaşar dururlarmış..

Şaban Dayının bana vaktiyle anlattığı bu efsaneyi, ben de çocuklara anlattım. Gölün mâvi sularında cümbüş yapan ördekler, yeşil başlarını suya sokup sokup çıkarıyorlardı. Efsâne ördekleri sanki hayalimizde yeniden canlanmış gibi idiler. Efsaneler halkın hayal zenginliğinin, ruh ve duygu inceliğinin örneğini veren düşüncelerdir..

KAZAKLAR RUSYAYA GÖÇ ETTİ

Yazan: Bora HİNÇER

Geçtiğimiz Eylül ayının 22. günü Galata rıhtımından kalkan bir gemi, arkasında büyük bir kalabalık bırakarak Karadenize doğru yol alıyordu. Fakat bu kalabalık, dostlarını, arkadaşlarını, akrabalarını geçirmeğe de, gıl, merakların, tatmin etmek için gelmişlerdi. Çünkü; gitti gidecek, müsaade çıktı çıkacak, derken yüzlerce sene evvel Rusyadan gelen Malakan Kazakları yine Rusyaya dönmüşlerdi.

1775 ve 1805 tarihlerinde Rusya'daki Çarların zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınan Kazakların bir kısmı Kars civarına, diğer bir kısmı da Manyas ve Akşehir göllerinin kıyısında bugün Kocagöl denilen bir köye yerleşmişlerdi.

Kazakların Rusyadan ayrılmalarının sebeplerine gelince:

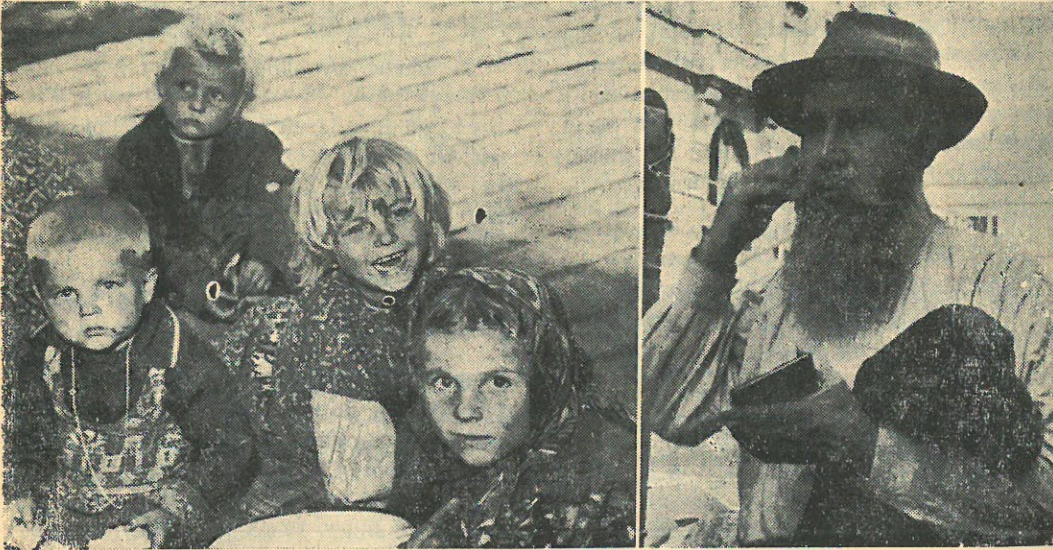
En mühim sebep olarak dini bir olayı gösterebiliriz. 18. asırda Rus halkının inancına göre haftada iki gün süt içilmezdi. Kazaklar ise, bu perhizin kendi dini inanışlarına uymadığını, ileri sürerek her gün süt içmek istemişler ve bu yüzden Rusyayı terk etmişlerdi. Bundan ötürü onlara "Molakan" yani "süt

içenler" denmiştir. Molakan kelimesi Türk halkı arasında Malakan olarak kullanılmış ve Kazaklar Malakanlar diye adlandırılmışlardır.

Diğer sebeplerden birisi de Kazakların Çar tarafından sakallarını kesmeğe mecbur edilmeleridir. Bu yüzden Rusyadan kaçıp Türkiye'ye gelmişler ve o zamandan beri aileden aileye intikal eden bir inançla sakallarını hiç traş etmeden büyümüşlerdir. Ya'nız senede bir kere makasla sakallarını düzeltirler.

Kazakların bir kısmı olan ve Kars taraflarına yerleşen Malakanlar 1910 yıllarında tekrar Rusyaya göç etmişlerdi.

Kazakların yaşayışları büyük bir serbestiyet içinde geçmekteydi. Yani aile münasebetleri yok denecek kadar çürük temeller üzerinde kurulmuştu. Bihassa İkinci Dünya Savaşı sıralarında köyde ahlâki çökme tam manâsiyle başlamış. Kazaklar, halk arasında "Kızılbaşlık" tâbir edilen bir "Kapalı cemiyet" hayatı yaşamaya koyulmuşlardı. İçkiye karşı olan düşkünlüklerinin bunda büyük rol oynadığı muhakkaktı. Ancak 1945

Rusya'ya Göçen Kazak çocukları ve sakalını kesmeyen bir Kazak, Galata Rıhtımı'nda

Koca bulamadıkları ve yakın akrabalarile evlenemediklerinden dolayı Rusya'ya Göç ettiklerini söyleyen Kazak kadınları vapura binmek için sıra beklerken

yılında köye Türk göçmenlerinin yerleştirilmesinden sonra, Türklerin ahlâki baskısı karşısında aile değeri yükseltilmiş ve köy kapalı cemiyet hayatından kısmen sıyrılmıştır.

Kızlar genel olarak onbeş, onaltı yaşına gelince kocaya varırlardı. Kazak düğünleri çok cazip olurdu. Resmî nikâh muamelesinden sonra ilk önce kilisede nikâh kıyılır, sonra da üç gün, üç gece süren düğün eğlenceleri başlardı. Damat, kızın bedelini kayınperderine şarap ile öderdi. Kızın güzelliğine, erkeğin de varlığına göre düğün evine şişe şişe şarap, rakı ve ispiroto gelirdi.

Kazaklar çok çalışkan insanlardı. Kazak kadınları sabah güneşle kalkar ve suya giderler, sonra eğer mevsim yaz ise erkekleri ile beraber tarlaya koşarlardı. Zamanla nüfusları artınca toprak onlara dar gelmişti. Bu yüzden sonbahar gelince Anadoluya dağılarak göllerde balık avına gidiyorlardı. Türkiye'de göl balıkçılığını Kazaklar idare ediyordu.

Türkiye'nin en iyi fasulyelerinden biri olan Kazak fasulyesini de yetiştirirlerdi.

Bundan başka ayçiçeği ve fesleğen de ekilerdi. Hemen her ailenin iki üç çift ineği ve öküzü bulunuyordu. Yemekleri basitti; bol miktarda balık, sebze yerler ve fasulye çorbası içerlerdi.

Kazakların en mühim özellikleri içki düşkünlüğü, ehlikeyif olmalarıydı. Çocuklarına da, ha kundakta iken, kaşık ile mama yerine içki verdikleri söylenirdi. On, oniki yaşlarında, ki çocukların ellerinde bile şarap şişeleri görülürdü. En çok sevdikleri içki de beyaz ve kırmızı şaraptı. Şarap alacak para bulamazlarsa mavi ispiroto alırlar ve su ile karıştırarak içerlerdi.

Ortodoks kilisesine bağlı olan Kazaklar, çok dindar insanlardı. Sabah, akşam çocuk bütünü köy halkı kiliseye girip dua ederlerdi. Kiliseye erkekler, eren sıcak yaz günlerinde bile çok uzun bir pardüsü veya palto ile gelirlerdi. Pazar günleri ise kadınlar ve kızlar en güzel elbiselerini giyiyor, yüzlerini boyuyor ve saçlarını çiçeklerle süslüyorlardı. Şimdi de bu sempatik insanların, tekrar

kaçtıkları yerlere dönmelerindeki sebepleri arayalım.

1100 kişilik Kazak grupunun iki papazının verdiği bilgiye göre, dinlerinde 8 — 10 yıl evveline kadar kız alıp vermek ancak 8 soya kadar inerdi. Bugün kazakların sayısının az olması ve birbirleriyle evlenip hısımları — ak raba haline gelmeleri sebebiyle geçen seneye kadar bu işi 5. gömleğe kadar indirmişlerdi. Dini inançlarına göre daha aşağı inmelerine imkân olmadığından birçok kız ve erkek bekâr kalmıştır. Bu yüzden soylarının devamını sağlamak için akraba ve soydaşlarının bu bulunduğu Rus topraklarına göç ediyorlardı.

Köy sakinleri ise, bir gazeteciye gidip sebeplerini şöyle izâh ediyorlardı:

Köy muhtarı :

"Evlenemiyorlarmış!"

Bir Kazak kıızı :

"Ne yapalım, koca yok bize!"

Bir Kazak genci :

"Evlenecek kız kalmadı burada."

Bir ihtiyar Kazak :

"Ne bileyim, Öyle istedi cemaat"

Almanya'da çalışan bir Kazak :

"Deli olmuşlar bunlar. Anlatamadım bir türlü, Akıllarına girmiş bir kere."

Bir Türk göçmen :

"İnanma bey, kör topal, deli hariç köyde bekâr olan kız yok! İki Papaz Rusyaya gitti, geldi, Arkasından göçe karar verdiler."

Bir başka ihtiyar Kazak :

"Sürüden iki koyun suya atlar, diğerleri onu takip eder."

Öğretmen :

"Her halde başka sebepler olmalı."

Onları vazgeçirmeğe çalışanlar da oldu. Bir kısmı vapura istemiyerek bindirildi. Fakat bir defa "Cemaat" karar vermişti.

Ve işte böylece iki asırdır yurdumuzda yaşamakta olan Kazaklar yine eski vatanlarına dönüyorlardı.

Bize gelen KİTAPLAR

● ABDÜLKADİR İNAN: "Hurafeler ve Menşeleri". Giriş, Eski Türklerde din, Türklerin İslâm dünyasına ilk temasları, Cahiliyet devrinin kalıntıları, bazı tılsım, büyü ve ilahları, sonsöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Bâtıl İnanışlar Serisi: 1. 12 X 17 boyunda, 68 sayfa, 125 kuruş.

● Dr. HİKMET TANYU: "Türkiye'de Dinler Tarihinin Tarihçesi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: VIII, Yıl: 1960 dan ayrı basım. 109. sayfadan 124. sayfaya kadar 16 sayfa, 27 X 20 boyunda.

● Dr. HİKMET TANYU: "Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: IX, 1961 den ayrı basım. 153. sayfadan 183. sayfaya kadar 31 sayfa, ayrıca 4 sayfa 11 resim. 27 X 20 boyunda.

● Dr. HİKMET TANYU: "Atatürk ve Türk Milliyetçiliği". Orkun Yayınları, Nu. 1. Orkun Yayınevi, Denizciler Cad. Denizciler Ap. 27—A. 17 X 12 boyunda, 200 sayfa, 3 lira.

● MELİSA ERDÖNMEZ: "Umut Pembedeleri". Şiirler. 20 X 14 boyunda, 48 sayfa, 250 kuruş.

● M. NEDİM ORTA — ALİ BAYRAK. TUTAN — NECATİ ELDEM: "Üçel" Şiirler. Kanaat Basımevi, Uşak'ta basılmıştır. 19X14 boyunda, 60 sayfa, 250 kuruş.

● MUSTAFA SALMAN: "Dokuz Oğlan Kardeş". Masal, Dağarcık Çocuk Yayınları 16 X 12 boyunda, 32 sayfa, 50 kuruş.

● MUSTAFA SALMAN: "Yaşlıca Gelelin". Masal, Dağarcık Çocuk Yayınları. 16 X 12 boyunda, 24 sayfa, 50 kuruş.

● MUSTAFA SALMAN: "Talih'i Adam". Masal, Özyürek Yayınları Güzel Masallar Serisi. 20 X13 boyunda, 32 sayfa, 50 kuruş.

● MUSTAFA SALMAN: "Çileli Sultan". Masal, Özyürek Yayınevi Güzel Masallar Serisi. 20 X 13 boyunda, 50 kuruş.

ERCİŞLİ EMRAH ÜZERİNE

Yazan: Nejat BİRDOĞAN

Türk Dili Dergisinin Aralık 1961 sayısının "Sürmeli — Sahat Çukuru ve Ercişli Emrah" adındaki yazımızda Ozanın şimdiye değin belli olmayan deyişlerine dokunmuştuk. Bu yazımızda Emrahı çağıyla göstermek, hikâyede adı geçen kişileri tarihte aramak ve ortaya bir gerçek çıkarmak amacındayız. Bu arada şimdiye değin yapılan Emrah derleme ve denemelerinde tutulan kolay yolun bu ozanın ve edebiyatımızı nasıl yarım bıraktığını örnekleriyle açıklamak ödev sayılmalıdır. Bir takım zaman şanslarının Emrah toprağını ve Emrah gerçeğini görmeden bir Emrah silip diğerinin yerine ilgisi olmadığı halde bir Ercişli Emrah yaratmaları zaman eleği sonucunda kendi tinsel zararlarını doğuracaktır.

Emrah, çok eski yılların kişisidir. Durak ama devri başlangıcında Doğu Anadolu'nun İran ve Osmanlı ordularının cirit meydanı olduğu devirlerin kişisidir. İranın özlemine Osmanlı oğullarının bu güzel toprakları kabul görmeyince doğu halkı sürekli istilâlara ve bu yüzden bir folklor ezikliğine düşmüştür.

XVI ncı yüzyılın sonları ile XVII yüzyılın ilk yarısı gerçekten Safevi devletinin parlak devri olarak görünür. Devir, aşağı yukarı bütün doğu Anadolu nağullarında adı geçen Şah oğlu Şah Abbas'ın devridir. Tarih. te I. Şah Abbas (1587 — 1628) adıyla tanınan bu hükümdarın saza ve söze ilginç olduğu tarih kitapları yazar. Bu çağda Osmanlı padişahları ise sırasıyla III. Murat (1574 — 1595), III. Mehmet (1595 — 1603), I. Mustafa (1617 — 1618, 1622 — 1623), ve Genç Osman (1622 — 1623) dir.

Şah Abbas, Osmanlı'ları iki yandan sıkıştırmak için o zaman İrana gelmiş bulunan Esseks kontunun adamlarından Antoine Shirley ile anlaşarak Avrupaya bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyetle Osmanlıların zararına çalışmalar için Papaya, Alman İmparatoruna, İngiliz Kraliçesine, Fransa ve Lehistan Kralılarıyla, Venedik Cumhuriyetine mektuplar göndermişti. Şah, içerde de boş durmuyor ordusunu düzenliyordu. 60.000 kişilik koruyucu ordusuna, eşit güçte aşiret ordusu ekleyip Osmanlıların kapı kulu askerlerini

yansıtılarak 4.000 kişilik Şah Nökerleri ordusunu da yeni bir güç olarak ortaya çıkarıyordu. Osmanlılara, bir yandan on senedenberi süregelen Avusturya savaşının, diğer yandan Anadolu'da alevlenen Celâli isyanlarının verdiği çabalardan faydalanan Şah Abbas, 26 Eylül 1603 de Tebrizi aldı, Buradan Revan üzerine yürüyen Şah orduları, Emrah hikâyesinde önemli bir yer tutan kaleyi 6 ay kuşattı. Kale açlıktan düştü. Şah kaleye EMİR GONA'yı vali yaptı, Revanın peşisıra Karsı yakıp yıkan Şah Abbas, Osmanlı ordusu kumandanı Çıgalazade Sinan Paşa'yı yendikten sonra 1605 de Van'ı kuşattı.

Emrah hikâyesinin aşağı yukarı bütün ağzlarında bir Van kuşatması vardır. Esasen hikâyede, Emrahın Selvinin peşisıra gezmesi bu olaydan sonradır. Emrah, kuşatma tarihinde Selviye aşık olmuş, daha doğrusu (pir badesi) ni içmiştir. Yalnız Erciş ağzında (kuşatmayı Şah Abbas değil de veziri Şah Budak yapmıştır) denilmektedir. (Ali Saracoğlu, Türk Dili dergisi Sayı 43). Diğer ağzlar Şah Abbasın kuşatmayı bizzat yaptığını söylerler. Gerçekte böyle olmalıdır. Çünkü Şah Abbasın bu seferlerde yanında Hasan Han ve Kara Han diye iki veziri vardı. Van kuşatmasında ordunun sabırsızlanmaması için Şah (her askerini kendine bir bağ dikmesi) fikrini de bu Hasan Han vermiştir.

İran ordusu Van Kalesi önlerinde hikâyelere göre 7, tarihe göre 5 sene kadar kaldı. Kuyucu Murat Paşa'nın Osmanlı Sadrazamı olduğu 1610 yılına kadar kuşatma sürdü. Şah, kaleyi alamayınca üzüülerek ayrıldı.

Hikâyeye göre, Şah, uzun zaman kuşatıldığı kalenin sandığı gibi açlık içinde olmadığını öğrenince,

Nece yıldır bir bostanı gözlerem,

Yiyemmedim, üreğimde dâğı var.

Her yanımdan esir eydâd yelleri,

Durun gedek dost bağında yağı var.

Bülbül çohtu, meni tekin zarı yoh

Barı mende, ağacında barı yoh

Heyvası yoh, alması yoh, narı yoh,

Goy desinler Şah'ın bunda bağı var.

Heyif tuttum nâneçibin lağını

**Görün indi Şah Abbas'ın dağını
İstemedim bahçasını, bağını
Bimirem ki şirin, yohsa ağı var**

Değişini söyleyip kale önlerinden ayrılmış tır. Dönüşte Ercişte Selbi'yi tutsak ederek İs. fahana götürmüşlerdir. Emrah da bu olaydan sonra deyişleriyle yo'a düşmüştür.

Emrah, Ercişe nereden geldi. Bu soruda da bütün ağızlar birleşmiyor. Erzurum ağzı (Aşık Battal — Pertev Naili Boratav, Resul Dayı, Müdami) Emrahı Ahlattan getirir. Bu ağza göre Emrahın babası Aşık Ahmet, Ahlattan Ercişe geldiğinde Emrah iki veya üç yaşındadır. Erzurum ağzının kaynağı Aşık Resul Dayı'dır. Çoktan toprak olan bu zat, Ermenilerle yapılan Ahlat savaşına katılmış tır. Burada epeyce anılar kazanan bu zat ü. zerinde Ahlatın epeyce etkisi olduğu ve bu yüzden hikâyeye Ahlat'ı karıştırması bir ihtimaldir.

Azerbaycan — İğdir ve Kars yöreleri ise Aşık Ahmedin bugünkü milli sınırlar dışından geldiğini söylerler. Aşık Kemal (Murat Uraz derlemesi) e göre Tiftis Hanı Kuğu Hanın baş ozanı olan Aşık Ahmet, Şah Abbasın aşıkleriyle boy ölçüşmeyeceğini anladığı için Tiflisenin karısını ve oğlu Emrahı alarak Ercişe gelip yerleşmiştir. İğdir ağzına göre (Sesgertli Memet, Aşık Üzeyir, Aşık Abbas) Aşık Ahmet Tifliste sazı ile geçinen bir ozandır. Tek bir hikâyeye bilen bu ozanın sürekli aynı hikâyeyi söylemesi dinleyenleri bıktırınca geçimine devam için sülâye çıkar. Bu ayrılık anında Emrah yeni doğmuştur. Erciş ağzında ise (Ali Saracoğlu, Türk Dili S. 43) Emrah, Egansta (Erciş) doğmuş bü. yümüştür. Bu söylentilerin gerçeğini bulmak zordur. Aslında hikâyeye etki etmez. Yalnız Ahlattan gelme akla uymaktadır. Çünkü hikâyede Azeri lehçesi temel dayaktır. Ahlat ağzı ile Azeri ağzı çok farklıdır. Erciş, Azeri ağzı kullanır.

Murat Uraz derlemesinde Kuğu Han, hikâyenin daha göç perdesinde göze çarpar. Diğer ağızlarda Selbinin ikinci kayboluşu üzerine Kuğu Hanı tanıır. Hikâyeye göre Tiflis Hâkimi olan bu kişiye tarihte rastlanmıyor. Yalnız aynı tarihlerde Şemaî, Baku, Gence dolaylarında bir Kulu Han vardır ki İmam Kulu adıyla tanınır. Bu han, Özdemiroğlu

Osman Paşa ile meşhur meşale savaşını yapmıştır. Bir diğer tarih kaydına göre bu savaşta yeniçerilerden bir Köroğlu karışmıştır. Bu, na göre, Köroğlu, Emrah, Kerem ve Tahir Mirza çağdaş ve bazı kayıtlara göre birbiriyile ilgilidir. Poshoflu Müdami'ye ve Sesgertli Memet Ülker Hicrani'ye göre Keremin baba sınıfının yanında baytar bulunan Köroğlunun babasını, Şah, boynundan bir damar aldırıp ta gözlerini bakar kör duruma getirince (oğlun olur, gurbete düşer, özlemiyle sen de kör olursun) diye kargışlamıştır. Pertev Naili'ye göre Kerem, Emrahın ölümünden sonra Ercişten geçmiş ve Emrahın mezarını dolanmış tır. Bu söylentiye Haykurtlu Şerif Çavuşta bir Emrah deyişiyile rastladım. Bu deyişte Yunus'un "Seni siygaya çeken bir Molla Kasım gelir,, kerametinden bir parça dlsa gerektir.

Gohum gardaş bizim ele gelersen,
Keremli gel, keremli gal, kerem geç.
Üz tutuban ayağına durmuşam,
Keremli gel, keremli gal, kerem geç.

Çekmek olmaz muhannetin derdini
Men görmedim bu insanın merdini,
Arzedipsen sefil Emrah yurdunu,
Keremli gel, keremli gal, kerem geç.

İşte bütün bu söylentilere ve bilhassa Şah oğlu Şah Abbasın 1603 Van kuşatmasında baş kılıpda bu tarihte Emrahın sevda çekecek yaşda yani 18 inde olması düşünülürse Ozanın doğum tarihi olarak 1585 veya bir aşağı bir yukarısını almak mümkündür.

Hikâyede yardımcı unsur, temiz insan, bilgiç ve olgun kişi Yakup (Yagıp) Hana gelince; Olayın geçtiği sıralarda Sürmeli — Sahat çukurlarında yani bugünkü İğdir, Revan ve şimdi ancak kalıntıları bulunan Sürmeli hâkimi bulunan bu zat tarihte yoktur. Yalnız Karakoyun'ular zamanında (1440) bir Yakup'un Revan valisi olduğunu ve bu adamın aynen Emrah hikâyesindeki Yagıp Han karakterinde olduğunu görmekteyiz. Belki de bu zatın halk görüşünde unutulmaması, işi Emrah Hikâyesine kadar getirmiştir. Yoksa Şah Abbas, Revanı aldığı sıralarda burada Şerif Mehmet Paşa vardır. Şah, kale düştükten sonra buraya Emir Gönay valiyi yapmıştır.

İğdir — Azeri ağzında Emrah bir aralık Osmanlı ordusundan Kurt Paşa ile İstanbulla

gitmiş ve Paşanın karısı Cevher Hatunun iyiliğini görmüş, bu Hatuna deyiş demmiştir. Tarihi arandığında İran savaşlarına katılan Kurt — zade Şeyh Valihi (Edirneli şair, ölüm. 1586) ve 1616 da Karsı onaran Veziri azam Kara Mehmet Paşa görülmektedir. Her ikisi de doğudan İstanbulla adam götürmüşlerdir. Yalnız Valihi, Emrahın daha yeni doğduğu zaman rast'adığından ikisi arasında bir ilgi kurmak imkânsızdır. (Kars Tarihi, Kırzıoğlu M. Fahrettin, cilt I, S. 534).

Şimdiye değin yapılan Emrah çalışmalarına gelindiğinde çoğunlukla kişinin üzülmüşlüğü mutlak tır. Tek kişilerden yapılan derlemeler, Ali Rıza Yalçın'da, Murat Uraz'da, Vehbi Cem Aşkın'da, hatta Fuat Köprülü'de olduğu gibi sağlam sonuç vermemiştir. Pertev Naili ise bilmeden anlatıcısının yanlış ve yamamaları almıştır.

Tutam yâr elinden tutam,
Çıkam dağlara dağlara,

Dizeleriyle başlayan koşmaya tam olarak bu durumda rastlayamadık. Erciş ağzında bile bu şekilde değildir. Yalnız ikinci dördlüğün son iki dizesiyle, son dördlük bir parça uymaktadır. Bu koşmanın ortaya çıkışı ise yukarıda sözünü ettiğimiz yamamalar olmuştur. Aslı,

Esme seher yeli esme,
Değer tellere, tellere.
Çıksın seyrakibin gözü,
Düşsün ellere ellere.

Yârdan ayrılan üz gülmez,
Sarhoş olar özüm bilmez,
Yâr adını demek olmaz,
Düşer dillere, dillere.
Emrah, çıkmaz oldu ünüm,
Arşa dayandı tütüntüm.
Yâra gidecek bu günüm,
Düşün yollara yollara.

Koşmanın bilinen kısımları alınıp ta hepsi tamamlanmayınca, bu güzel, bu anlamlı, bu buram buram şiir kokan dizeleri derleyicinin gönlü yarım bırakmaya da razı olmayınca ister istemez baş dizeleri eklemiştir. Varsın deyiş yamanmış durumuyla bir hüseyini diziyle yapılmış ezgi olarak kuşaktan kuşağa dolansın dursun. Ama deyişin aslı yukarıdaki gibidir. Anlam, şiirin üst ve alt anlamları da

uygunluk bakımından yamanmış durumuyla gönle göre değildir. Bu yalnız bu deyişde mi? Belki de Emrahın bütün deyişlerinde bir gerçeğe uymama var. Anlatılışı bakımından bahtsız kalan bu ünlü ozanın bugün için bir Karacaoğlan, bir Dertli, bir Erzurumlu Emrah kadar ün yapamaması, daha doğrusu gerçeğin değerini bulamaması bizim suçumuzdur.

Yüzbin neşter değip, hansı gül, diken
Bülbül de çekmiyip men çeken derdi

Diyen bir ruhun dipte köşede kalmasına veya,

Emrah eder karalandı bu bahtım,
Bahar seli gibi çoştum da aktım,
Dünya kadar malı mülkü bıraktım,
(İsfahanda tacı tahtı bıraktım)
Kapıdım Selvi'min gamhanesine.

Diyen bir alçak gönüllüğün unutulmasına Emrah çocukları razı olabilir mi?

Bütün ağızlarda Emrahın bir avcıya kargış dökmesi sırasında görülen,

Karşı yatan uca dağlar,
Kar kucar bellerin senin,
Eksik olmaz yazın kışın,
Hub eser yellerin senin.

Dördlüğüyle başlayan koşmayı Pertev Naili, yanlış olarak Bayburtlu Celâli'ye maletmiştir.

Murat Uraz, Aşık Kemal'dan yaptığı derlemede Bayburtlu Zihni'nin ünlü,

Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş,
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı.

Koşmasını Emrah'a maletmiştir. Gene Azerbaycan Kültür Dergisinde yayınlanan ve Cihan — Abdullah nağlına mal edilmiş,

Sallana sallana gelen Salatin,
Ete bildim Selvi yârdır bu gelen.
Bir gıja bakışın alır canımı,
Köhne yârdır, vefadârdır bu gelen.

Koşması Emrahındır. Bu alanda sayın Ali Saracoğlu (Türk Dili Dergisi, I Nisan 1955 sayı 43) da yayınladığı yazısında Emrah çalışmalarına titizlikle dokunmuştur. Gerçek bir Emrah ortaya çıkarmak için yaptığı çalışmalarda bu zatın yalnız:

"TÜRK HALK MUSİKİSİ USULLERİ,"

Yazan: Safa TANGÖR

Ankara Devlet Konservatuvarının arşiv şefi folkloristimiz Muzaffer SARISÖZEN bu günlerde "Türk Halk Musikisi Usulleri,, adı altında değerli bir kitap yayınlamış bulunuyor.

Çok derin bir geçmişe dayanan Anadolu Türk Halk müziğinin RİTMİK — MELODİK — ARMONİK özelliklerini bir araya toplamış olan eserin büyük özelliği, yüz binlerce SAZ AŞIĞI'nın kalbinden coşup gelen duygularının sazının tellerinde veya sesinde, MÜZİK dediğimiz o tanrısal san'atla dile gelmesinin hakikî bir san'at anlayışı içerisinde notaya alınmış ve incelenmiş olmasıdır. Eseri yaratmak ne kadar önemli ise, onu bir banda, plâğa almak kadar notaya doğru olarak geçirmek te en az o kadar önemlidir. Asıl eseri ölümsüzlüğe götüren bence de burasıdır.

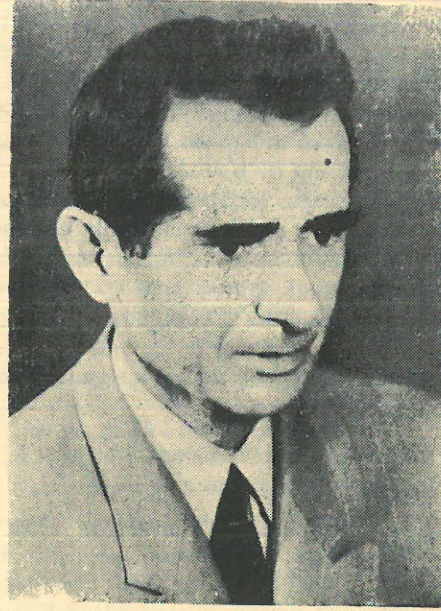
Uzun yıllar Anadoluyu bir ekiple karışık, karışık dolaşmış; o binlerce bakir sesleri plâkalara geçirmiş, bugün odasındaki dolaplarında sıraya dizilmiş olan o eserleri efkârı umumiye yeneiden arz etmenin, onları değerlendireceğini takdir etmiş olacaklar ki, bugün bizlere bu ikinci eserini vermiş oluyor. Gönül ister ki, henüz gezilemeyen, taranamayan, yarıda kalan bölgelerimizin de en kısa zamanda ele alınarak bu san'at hazinemizi bir an evvel ölümden kurtararak arşivlerimize yerleştirilelim. Genç besteci neslinin işleyici, yaratıcı

Yol üstünde biten otlar,
Her gelen bizi öğütler.
Kavum, kardaş koç yiğitler,
Emrah der de ağlar m'ola?

Derlemesi ve yargısı yanlıştır. Gerçeği Sümman'nindir.

Şu karşıkı ylice dağlar,
Acep bizim dağlar m'ola ?

Dizeleriyle başlayan koşmanın ikinci dört lügüdür. Erciş ağzının tam anlamıyla derleme ve düzenini yaptığına tanık olduğumuz bu değerli Emrah sever, muhakkak ki bu alanda çalışanların da yardımıyla Emrahı tam olarak anlatacaktır.

Devlet Konservatuvarı'nın Arşiv Şefi
Muzaffer Sarısözen

ci eserlerinin mayasını zenginleştirelim.

Usullerin ince'lenmesine dayanan eser üç kısımda toplanmıştır :

I — ANA USULLER, Bu bizim (Basit: 2 — 3 — 4), (Bileşik: 6 — 9 — 12) zamanlı dediğimiz tamamiyle batı müziğinde var olan usullerdir. San'atkâr bunlardan birincisine (Ana usuller: 2 — 3 — 4), diğerine ise (Üçerlileri: 6 — 9 — 12) demekle yetinmiş ve bu ad altında 58 parça vermekte.

II — BİRLEŞİK USULLER. Eski kitaplarımızda (Karma usul) veya (Gayri kıyasî) dediğimiz tamamiye (BASİT: 2 — 3 — 4) vuruşlu usullerin birleşmesinden meydana gelen usuller. Bunlar hangi vuruşlar'a birleşmişlerse birer noktalı ölçü çizgisi ile belli edilirler.

BİLEŞİK yerine BİRLEŞİK terimini ben de daha doğru bulmaktayım. Ancak lisansımızda henüz kökleşmiş bir müzik terimi olmadığından bunun bu usullere mi yoksa yukarıdaki (6 — 9 — 12) usullere mi verilmesi daha yerindedir bu ayrıca bir tartışma konu-

su olabilir. Örnek olarak verdiği usuller (5 — 6 — 7 — 8 — 9) vuruşlulardır. Bunların çeşitli birleşim şekillerini de ayrı ayrı göstermiştir. Bu bölümde 54 parça vardır.

III — KARMA USULLER. Bunlar da yukarıdakileri gibi basit usullerin birleşmesinden meydana gelen (10 — 11 — 12 — 15 — 16 — 18 — 20 — 21) zamanlı, daha uzun usullerdir. KARMA adı altında toplamıştır. Şimdiye kadar yayınlanmış bir çok kitaplarda rastlamadığımız bu usul sistemiyle notalar değerlendirilmiştir. Çeşitli vurgular ve duraklar isabetli bir nota yazısına götürmüştür. Burada 33 parça yer almaktadır.

Kitabın bir özelliği de Halk müziğimizde var olan çok sesliliğe örnek teşkil eden bir kısım parçaların yer almasıdır. Okullarımızda ve Batı dünyasında çok sesliliğin başlangıcını Dörtlü, Beşli veya Sekizli gibi ses aralıkları ile kurulan kilise müziğine dayandırmıyorlar. Bunun daha zengin ve hareketli şeklini şimdi kendi müziğimizin içinde görmemiz bu alanda dünya uluslarına örnek eserlerin tarihsel kökümüzde yer almış olduğunu görmekle gurur duymaktayız. Bestecisi, ve tarihi belirsiz olan yüz yılları, hatta bin yıl-

ları içerisine alan öz müziğimiz MELODİK — RİTMİK zenginliğini her yönden isbat etmiş. Ken, şimdi de ARMONİK yönünü göstermiş oluyor. Halk çalgılarımızın müziği ile verdiği örneklerle halk müzik aletlerinin de birer resimlerini koymuş olsaydı daha iyi olurdu kanaatındayım. Ümid ederiz ki değerli folklorcumuz bu noktayı da gözden uzak tutmayarak sırf halk müzik aletlerimizi, onun yapılış çalmış özelliklerini, armonik — melodik parçaları ile resimli notalı — treteye dayanan — bir kitap halinde bizlere armağan eder.

Yeni buluş usullerle süslenen güzel bir kitap içerisinde temiz mizampajla meydana getirilen eserlerde seslerin tabiliğini anlatan, komla farklarının rakam'arla ifadesi, hareketlerin daima Metronom sayıları ile gösterilmesi — bazıları unutulmuş! — güzel.

Kitap Ankarada Resimli Posta Matbaası Ltd. şirketi tarafından basılmış, 12,50 lira fiyatla satılmaktadır. Türk folklor müziğine büyük emeği geçen san'atkârı bu değerli eserden tebrik eder, yeni yeni örnek eserler vermesini diler, müzisyen dostlara bu eseri önemle tavsiye ederim.

EMNİYET SANDIĞI

Bursa'da ve Erenköy'de itina ile yapılmış konforlu APARTMAN Daireleri ile ZENGİN PARA ikramiyeleri talihlilerini bekliyor.

EMNİYET SANDIĞI'nın

- Öğrenci hesaplarına TAHSİL BOYUNCA YATILI OKUL ve PARA İKRAMİYELERİ.
- YUVA TASARRUFU HESABI hakkında gişelerimizden izahat isteyiniz.

Cönk Sayfalarından:

AŞIK KURBİ

Yazan: (Merhum) M. Halit BAYRI

Değerli folklorcu ve edebiyat tarihçisi Mehmet Halit Bayrı, bundan tam 4 yıl evvel 27 Ekim 1958 günü aramızdan ayrılmış, ebediyete intikal etmişti. Merhum üstad, vefatından evvel hazırlamış olduğu son yazılarını, tıpkı Mahmut Ragıp Hoca gibi toplu olarak dergimize vermişti. Ölümünün dördüncü yılında, yeri hâlâ boş kalan Bayrı'yı rahmetle anıyor, elimizde kalan yayınlanmamış üç yazısının sonundan üçüncüsünü aşağıya alıyoruz.

T. F. A.

1788 (H. 1202) senesinde İstanbul'da ter- tip edilmiş olan bir cönkte "Kurbî, mahlas- lı bir âşkın şu manzumesine rastlamış bul- nuyoruz :

Eyledin çün dürlü fendî,
Mâil olduğum doyunca.
Salınur servi menendi,
Yeşiller giyer boyunca .

Haya'n gitmez düşümden,
Âvare oldum işinden,
Var aklım gitti başımdan,
Sözü bir araya koyunca,
Gözyaşım döndü ırmağa,
Halkpâyına vurmağa,
Öpüp kocup sarılmağa
Kararım kalmaz soyunca.

Derki Kurbî yüzü mahım,
Arşa çıkup gider ahım,
Dünyada ölmeyi şahım,
Sarılısak bari doyunca.

Hüzan makamında bestelenmiş olan bu manzumenin sahibi Âşık Kurbî oldukça tahsil görmüştür. Asıl adı Mehmet Sait, babasının adı Hayrullah olan Kurbî, Eyüplüdür. Def- terhane-i Âmire (Şimdiki Tapu İdaresi) ka- tiplerinden olan Kurbî'nin elminde aruz vez- nile yazılmış bir manzumesi daha var ki, o da şudur:

Ey cemalî şüphesiz şahî cihanım elveda'
Gel doyunca bakayım yüzüne canım elveda'
Gurbet ellere giderim hasrete şimdengeru,
Geldi, erişti bu dem, vaktü zamanım elveda'

Zilletü mihnetle geçti daim eyyamım benim,
Başıma bir bir gelir fikri serencamım benim,
Halk içinde bir zaman anılmaya âdım benim,
Nice yıllar nabe'did olsam gerek ah elveda'

Kalmışımı gutbet e'inde belki yârân gülmeyim,
Narı hasret del'di bağırm nice sinem de'meyim,
Hak bilir kande giderim, ya gelem, ya gelme-
yim,

Belki işitmiyesin namü nişanım elveda'

Kurbiya bu gam ile nice vuslat edeyim,
Nice bu derdü belayı çekmeğe gayret edeyim,
Öldüğüm yerlerde yârana vasiyyet edeyim,
Kabrîm üzre yazalar ahü figanım elveda'

Âşık Kurbî'nin ne zaman doğduğu ve han- gi tarihte nerede vefat ettiği belli değildir. Ancak ö, Türkiye Rusya ile savaş halinde i- ken Rusyanın müttefiki olması do'ayısıyla A- vusturyanın da Türkiye'ye savaş açması üye- rine Sadrazam Koca Yusuf Paşa kumandasın- da 1788 senesi martında İstanbul'dan hareket eden Türk ordusuyla beraber Şebeş denilen yere kadar gitmiş, bu gidiş sırasında yolda görüp öğrendiklerini kalemle tesbit etmişti. Âşık Kurbî bunu, yol notlarının baş tarafında şö- yle anlatmaktadır:

"Bu fakir Defter hanesi Âmire kaleminin kâtip'erindendir. Osmanlı Ordusu bayrak açıp Nemçe üzerine hareket ettiği zaman Vezir Yusuf Paşanın maiyyetinde İstanbul'dan yo- la koyulduk. Gidiş sırasında her konakta Ve- zir Yusuf Paşanın yaptığı işleri ta Şebeş de- nilen yere varıncaya kadar yalandan ve te- cavüzden sakınarak olduğu gibi yazmağa ce- sareti ettik. Okuyanların kâtipi kalemi mer- hum Kurbî Mehmet Sait bin Hayrullah ile cetlerine Allahtan rahmet dilemelerini niyaz ile risaleye başlanmıştır.,,

Âşık Kurbî'nin şiirleri biraz önce naklet- tiğimiz iki manzumeden ibaret olmasa gerek- tir. Fakat başka eserlerinin bundan sonra ele geçirilmesi her halde imkânsızdır, sanırız. Bu nun için adını saygı ile anmağı kâfi bularak sanatı hakkında bir hüküm vermiyoruz.

Konya Dolaylarından İki Masal:

ÜÇ KAZANIM VAR, BİRİNİN....

Derleyen: Selçuk ES

(1934 senesinde 85 yaşında ölen Aliye Büyükayvatoğlundan alınmıştır, bugüne ka- dar hiç bir yerde neşredilmemiştir.)

Varı vardan, yoku yokdan, Manisadan Tireden şimdiki halden buradan yiyerek, içe- rek, kanarak geçerek İstanbul'a geldik. Bitmedik yavşan dibinde, değmedik tav- şan balaklarını (Tavşan yavrusu) kıra, kıra öldük.

Kolumuz yorulmuş, elimizin haberi yok. Elimiz yorulmuş kolumuzun haberi yok. Ney- se bir komşuya vardım:

— Aysapla (Ayşe abla) bir kazan ver,

dedim.

O da (cevaben):

— Üç çömleğim var, birinin kulpu yok, (kulpu — tutulacak yeri), birinin altı delik, biri de ezelden yok, dedi.

Ezelden yokolan kazanı aldım eve gel- dim, ocak yakdım, tavşan balaklarını vur- dum (pişmesi için kazana koydum), kayna- kaynayan mı, kayna kaynayan mı. Ke- miği pişmiş, etinin haberi yok, eti pişmiş ke- miğinin haberi yok.

Orta yere getirdik (yani sofraya koyduk) ye yemen mi, ye yemen mi. Boğazımız doy- muş karınımızın (midemizin) haberi yok.

Tekrar Aysaplaya vardım Çölmek (çöm- lek) istedim.

O da (cevaben):

— Üç çömleğim var, birinin kulpu yok, birinin altı delik, biri de ezelden yok dedi.

Ezelden yoku aldım, eve geldim. Tavşan balaklarının kellelerini (başlarını) çölmeğe ocağa burakdım (yani çömleğin içine tavşan yavrularının başlarını doldurarak ocağın üs- tüne koydum).

Ocak delinmiş, çömlek yerin dibine geç- miş, ben de geçdim (yani toprağın altına in- dim).

Gördüm ki Mulloğlunun (Mevlâna der- gâhı Postu nişini — Seyhi) katircısı yularları omuzuna almış geziyor.

Beni görünce :

Ne geziyon, (ne geziyorsun) dedi ben de:

— Çömleğimi arıyom (arıyorum) dedim. O da :

— Ben Katırlarımı bulamıyom (bula- mıyorum) ki sen çömleğini bulsan, dedi ve elindeki yularla o vurdu pat, pat, ben bağırdım çat.. çat.

BİTMEDİK YAVŞAN DİBİNDE DOĞMADIK TAVŞAN BALAKLARI

(1937 senesinde Iğın'ın Kembos köyün- den Bekir Kamalı'dan alınmıştır.)

Hanlı oğlan oldu, Kanlı oğlan oldu, Adalı Yusuf oldu, ben oldum, bizim oğlan oldu (kar- deşim manâsına).

Hep birlikte düştük avuna vardık, bak- dık ne bakarsın, bitmedik yavşan dibinde doğ- madık Tavşanı gördük.

Hanlı oğlan atdı vuramadı, Kanlı oğlan atdı vuramadı, Adalı Yusuf atdı vuramadı, ben atdım çakmaksız tüfekte fetaladım (vu- rup öldürdüm). Çavdar sapından bir sal yap- tık, üstüne vurduk (koyduk), bir alay git- dik (bir hayli), Alibeyhöyüğü (Çumra kaza- sına bir saat mesafede bir köy) bize beş saatdi, bir saatde katledtik (kat'ettik — yol- aldık), döndük arkamıza bir bakdık, bir arpa inliği (boyu — eni) yol gitmişiz (yol almışız) Kavli karar etdik, şura şöyle gidelim, vara- vara vardık, çöli ovanın yüzünde üç bina, ikisi yıkık birinin üstü yok. Üstü yok binaya geldik, içinde üç kadın yatır. İkisi ölü biri- nin canı yok. Karıyı tepe tepe dirilttik:

— Biz susadık, bize çeşmeden, pınardan birşeyler göster dedik.

Dedi ki :

— Şurada üç kuyu var, amma ikisi kör, birinin suyu yok.

Vardık, kör kuyudan suyu çıkardık, Tek- rar kadına gittik :

— Biz acıkdık, bize yemek pişirecek bir bakırğaç (bakır kab) ver, dedik.

Dedi ki :

— Şu yıkık binanın içinde üç bakırğaç var amma, ikisinin altı kırık, birinin üstü yok.

Üstü yok bakırğaçta vurduk pirinç pilâ- vını (Bakır kap içine pirinç koyarak pişmek üzere ocağın üzerine koyduk). Kimimiz çak-

ÇUKUROVA'DAN TÜRKÜLER

Toplıyan: İ. Zeki BURDURLU

Battal Dayı ismile anılan halk şairi, 15 sene evvel ölmüştür. Oturduğu Mustafabeyli köyünden bulduğumuz bir şiirini Battal ta nıtmak ve halk şairlerimiz arasına onu da katmak için neşrediyoruz. Bu şiirden başka Çukurova'dan derlediğimiz beş türküyü de a. liyoruz :

Getir nalın karasından,
Ben kaçmazım parasından,
Korkarım mih yarasından,
Güzel nalla şu hayvanı..

Nalın burnu şişkin gerek,
Mihan burnu pişkin gerek,
Topuk çalmaz eşkin gerek,
Güzel nalla şu hayvanı..

Berkçe vur çekik hoplasın,
Mihların başı kopmasın,
Yavaşık burnun toplasın,
Güzel nalla şu hayvanı..

Berkçe vur çekik oynasın,
Mihların başı kaynasın,

.....
mak çakar, kimimiz çilpi çeker (ocakda ya. kılacak ince ufak dal parçaları). Tavşan kal dırılmış kafasını tencereden (bakırkap) için den pirinçli kafasını (başını) göstererek bize bakup güler. Yiyip içen açlığandan kırılıp gider efendiler...

Gene Bekir Kamalı'dan alınan Köylerde dolaşan Aksekili bir esanscının esans satmak için söylediği sözler; esanscı aynı zamanda ufak çapta tuhafiyeye ve kırtasiyeye levazımatı da ilâve etmiş. Köyün sokaklarında şunları söyleyerek geçiyor, biz de dinleyelim ne dediğini :

Aynalar, iğneler, kâğıtlar, kirpitler, Çakılar, çakmaklar, yantarakları, ustura bıçakları, Taffare kokuları binbir çiçek kokuları. Gelin, gelin bayanlar, size koku dolduruvereyim (doldurup vereyim) en birinci kokudan. Koku mu olurmuş da böyle mi olurmuş. Vay canım kokular, karşı karşıya bakdırır, hala kızına bacak atdırır, teyze kızına çifte atdırır, karanlık gecelerde dokuzbin kerre com. balak kıldırır, Altmış yaşındakini onbeş yaşında bildirir, şalı şalvarı satdırır, hocaya cübbeyi burakdırır, Ben Bekir oğlanı da duvara sürtdürür.

Atım direği çiğnesin,
Güzel nalla şu hayvanı..
Naçar ey Battal'im naçar,
Nalbat ta nalını seçer,
Benim atım gökçek kaçar,
Güzel nalla şu hayvanı..

Türküler

— I —

Geline gerek bir baba,
Ağlaşalım oba, oba,
Canım baba, gözüm baba
Verin gelini gidelim..

Geline gerek bir ana,
Ağlaşalım yana yana,
Canım ana gözüm ana,
Verin gelini gidelim..

Geline gerek bir baci,
Ağlaşalım acı acı,
Canım baci, gözüm baci,
Verin gelini gidelim..

Geline gerek bir kardaş,
Ağlaşalım sırdaş, sırdaş,
Canım kardaş, gözüm kardaş,
Verilmezse geri giderim,

Çıktım erik kurusuna,
Faktım kızlar sürüsüne,
Mâil oldum birisine,
Verin gelini gidelim..

Da! budarım, da! budarım,
Dalında bülbül güderim,
Verilmezse geri giderim,
Verin gelini gidelim..

Kâğıt içinde kınası,
Elek içinde sürmesi,
Hani bu kızın anası,
Verin gelini gidelim..

Gelin ağlar yaşın yaşın,
Oynatır kirpiğin, kaşın,
Gitmem diye sallar başın,
Verin gelini gidelim..

— II —

— GELİN İLÂHİSİ —

Atladı gitti eşiği,
Sofrada kaldı kaşığı,
Evimizin yaraşığı,
Hu Allah hu diyelim !

ARAŞTIRMALARI

Al duvaktan gece geçtim,
Bal yerine şerbet içtim,
Ben anamdan ayrı düştüm,
Hu Allah hu diyelim.

Ak bakırlar susuz kaldı,
Yüksek evler ıssız kaldı,
Kız anası kızsız kaldı,
Hu Allah hu diyelim !

— III —

Bak şu feleğin işini,
Ayırdı aldı eşini,
Sil mendile göz yaşını,
Silecek ben mi bulundum?.
Yadellerde, gurbet elde,
Kalacak ben mi bulundum?.

Bak şu feleğin oyununu,
Ak gül doldurmuş koynunu,
Menekşe gibi boyanunu
İyecek ben mi bulundum?.
Yadellerde gurbet elde,
Kalacak ben mi bulundum?.

Bak şu kaşın karasına,
Elif çekmiş arasına,
Düştü gönlü çaresine,
Düşecek ben mi bulundum?.
Yadellerde, gurbet elde,
Kalacak ben mi bulundum?.

— IV —

— AYŞE İLE İSMAYİL —

Saçında aynalı toka,
Yavrum dalvarmış Hak'a,
Yavrum Dünyamdan usandım,
Ben yarana baka, baka..
Mor yeleği kelep, kelep,
Sana kara yazmış felek,
"Aman,, demiş kaçmış kızım,
Kurtarmamış deyzen melek..
Pen de geldim yele, yele,
Kemer dar geliyor bele,
Altın basma yakışırdı,
Ayşe kızım senin kola..

Kollarında altın burma,
Ayşeme yakışır sürme,
Gâvur musun kör olası,
Birin vurdun, birin vurma..

Ayşemin gezdiği dağlar,
Teyzeleri çifte ağlar,
Nazifeyi demem emme,
Hacer bacım denksiz ağlar.
Evimizin öntü çember
Ayşe kızın kanı damlar,

Ben Ayşemi gelin verdim,
Hep görmeğe gelmiş beyler..
Şaşmış kızcağzım şaşmış,
Yadımdan cigeri pişmiş,
Hızım eden evde diye,
Kasımın izine düşmüş..
Ayşem yaylam yaylamadı,
Muradını eylemedi,
Paşucuna ben geldimde,
Birden başka söylemedi..

Uçtu şahanım uçtu,
Görenin tepkili şaştı,
İsmaili hiç anman,
Şimdiye hududu geçti.
Kakışı deve kakışı,
Bakışı ceren bakışı,
Penim kızım teke başı,
Nakışı çuval nakışı..
Ayşemde yaylanın gültü,
Başında sırmalı teli,
İsmayil kıymazdı kızım,
Şeytan şaşır: yolu..

Hükümetten ath bindi,
Kızın keşfine indi,
Bir yalnız biz yanmadık
Dağlar taşlar toprak yandı..

— V —

Kız — Buçuk batman yedim elma,
Mustuk kusuruma kalma,
İtin dölü ver fesimi,
Gene bildiğinden kalma..

Oğlan — Taşın başına oturum,
Ben bu sürüyü batırım,
Elime azıcık tuz verin,
Helbet birini getirim.

Kız — Önlüğüm allı idi,
Kenarı pullu idi,
Yâr aldığı belli idi,
Oğlan getir önlüğümü.

Oğlan — Önlüğün allı ise,
Kenarı pullu ise,
Yâr aldığı belli ise,
Kız görmedim önlüğünü.

Kız — Önlüğümü yudumudu,
Gül dalına kodumudu,
Kimse almaz dedimidi,
Oğlan getir önlüğümü.

Oğlan — Önlüğünü yudun ise,
Gül dalına kodun ise,
Kimse almaz dedin ise,
Kız görmedim önlüğünü..

SERİK - ZAIMLER KÖYÜNDE ÇAPACILIK

Yazan: Yaşar GEZER

Bundan on yıl öncesi bu köyde pamuk e-
kilmezmiş. Köy halkı, yaz mahsulü susam,
akdarı, mısır ekerlermiş. Hummalı bir has-
talık şeklinde başlayan pamukçuluk; şimdi
yarı modern yapıyor. Köy halkının hemen
hepsi az çok pamuk ekerler. Pamuğa bir nin-
ni gibi bakarlar. Bütün yaz içinde durma-
dan çalışırlar. Pamuğa tam üç defa çapa ya-
parlar. Onlar için çapa yapmak ayrıca bir
zevktir.

Çapacılık yalnız işi değildir. Köy halkı
birbirine yardım ederler. Bir gün Ahmet a-
ğalarındaki çapalanır. Diğer gün falancanınki
çapalanır. Akşamdan çapalanacak tarla ka-
rarlaştırılır. Tarla sahibi halkı haberdar e-
der. Köy halkı bu işe "Gedevil," diyorlar. Sa-
bahın erken saatinde iş başı yapılır. Bakraç-
larla yemekler gelir. Kadınlar ayrı, erkekler
ayrı çizgilere duruyorlar. Çapaları hepsi birden
kaldırıp, indiriyorlar. Hakikaten görülmeğe
değer zevkli çapa yapıyorlar. Herbiri eğitim
den çıkmış gibi sanki. Biri konuştu mu diğer-
leri dinliyor. Türkü çağrılmalar, alkış yapma-
lar hep birlikte oluyor. Çapaların iniş ve çı-
kışları türküye tempo tutturuyorlar. Türkü
bitince hep bir ağızdan öf..! öf..!, dehe!., de-
he., diye bağırıyorlar. Genç kızları erkekler-
dan daha neşeli iş yapıyorlar. Onlarda kaç,
göç yok. Hepsini sanki kardeş. Hiç birbirini in-
citemiyorlar.

Birgün çapa yerine kadar gittim. O
gün halk Mustafa beylerde idi. Orada onları
gözümle görünce hayran oldum. İşbirliği, kar-
deşlik, hepsinin ruhlarına işlemiş. Ben ora-
dayken kadın, kız, erkek hep bir ağızdan kar-
sılıklı şu türküyü söylediler.

Erkekler :

Kalenin ardı bostan
Yıkılsın arabistan

Kız — Yücesine kar olmuşsun,
Engininde nar olmuşsun,
Bir kötüye yâr olmuşsun,
Ne dedinde aldın oğlan.

Oğlan — Yücesinde kar erisin,
Engisine su yürüsin,
Küçük ise yâr büyüsün,
Kavak dalı fidan gibi.

Arabistan kızları

Ne don giyer ne fişan

Kadınlar :

Kaleden indim yayan
Ceblerim dolu payam
Yarım çapaya gitmiş
Dayan yüreyim dayan

Erkekler :

Kale kaleye bakar
Kaleden kanlar akar
Genç kızlar durur iken
Moruklara kim bakar.

Kadınlar :

Kalenin ardındayım
Saatin dördündeyim
Eller ne derse desin
Pen yarın dördündeyim.

Erkekler :

Kuleden öküz bakar
Öküzün anlı sakar
Güzeller durur iken
Çirkinlere kim bakar

Kadınlar :

Kalenin başındayım
Yarımın aşkındayım
Eller ne derse desin
Ben onbeş yaşındayım.

Hep bir ağızdan öf..! öf..! sesleri. Çapa-
lar yine aynı tempo ile inip çıkıyor.

YENİ BİR

MAĞAZA

AÇILDI

Marpuççular, Birlik Han, No. 6,
Telefon: 22 99 62 — İSTANBUL

Adresizde açılan toptan borap mağa-
zası bütün çeşitlerle emrinizdedir.

(Folklor : 96)

Derlemeler :

GÖLE MÂNİLERİ

Derleyen: Gündüz ARTAN

Kaleden atın beni,
Kızlara katın beni
Göle'nin buğdasıyım
Pahalı satın beni.

Bu yollar Kars'a gider,
Dolanır terse gider,
Kurbânım asker yarım
Çavuşluk kursa gider.

Demirkapı adaları,
Hüdüdüdü odaları,
Koymuyor yarım gele
Demirkapı gedeleri.

Altındır açamerem (açamıyo-
rum)

Gümüşdür seçemerem,
Kınamayın arkadaşlar
Sevdadır geçemerem.

Kapıya miğ çağaram
Sen sallan men bağaram
Kâtip üstün kirliyse
Sen yolla ben yuğaram.

Saçımı dört böldüler,
Bölük bölük ördüler,
Benim kimi güzeli
Bir kötüye verdiler.

Havada lâçin oynar,
Göğde güvercin oynar,
Dediler yârin gelir
Dalımda saçım oynar .

Dalındadır saçları,
İşmar eder kaşları,
Kızın göynü var ama
Kör olsun arkadaşları.

Erzurum'dan göç ettim,
Fındık kırđım iç ettim,
Bir güzelden ötürü
Genç ömrümü puç ettim.

İp attım ucu kaldı,
Trakta kücü kaldı,
Yâr evlendi ben köçtüm
Yürekte acı kaldı.

Ağ (ak) çuğa (çuha) kara
Çuğanın yanı yuğa,
Dün gece neredeydin
Az kaldı canım çuğa.

Değirmen üstü çiçek,
Ortağ getir gel biçek,
Sen kenkil koy ben biçek
Göreğ hangimiz göğçek.

Bir taş attım çeyile,
Çeyilin çiçeğine,
İpek olup sarıdam
Kızların göğçeğine,

Dağda gezersin oğlan,
Eo'nin ezersin oğlan,
Fes nedir füskül nedir
Zati güzelsin oğlan.

Ay sarı kenkil oğlan,
Kağ (kalk) burdan çekil oğ-
lan,

Ebabım sana kız vermez
Dayımdır vekil oğlan.

Bacada yatan oğlan,
Gömleği keten oğlan,
Ebabım sana kız vermez
Yalanız yatan oğlan.

Sarı valâ saçağı,
İçinde mor bıçağı,
Sevdi sevdi terketti
Yiğitlerin alçağı.

Sarı valâ sararım,
İtirmişim ararım,
Sen sandın ki unuttum
Ben yârime yanarım.

SÖZLÜK: Biçek: yanda ko-
nan kâhkül, buğda: buğday,
çeyil: taş yığını, Demirkapı:
Göle'nin bir köyü, gede: genç,
delikanlı, göğçek: güzel, hün-
dür: yüksek, işmar: işaret,
itirmek: kaybetmek, yitirmek,
kenkil: kâhkül, kimi: gibi,
köçmek: ölmek, kücü: halı, ki-
lim dokunmak için kullanılan
demirden dişli alet, lâçin: bir
kuş, men: ben, puç etmek: çü-
rütme, mahvetmek, valâ: i-
pek baş örtüsü, uğa: yuha, in-
ce, yuğmak: yıkamak, temiz-
lemek.

Yıllık abonesi: 10.
altı aylık abonesi: 5
liradır.
Yurd dışı senelik abone:
3\$. 1£

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir
Adres değiştirmelerde
ücret alınmaz.
Vakit Basımevi

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

Sekreter: BORA HİNÇER

ADRES: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul